

**UCHWAŁA NR
RADY POWIATU W ŚREMIE**

z dnia 2025 r.

**w sprawie przyjęcia „Powiatowego programu opieki nad zabytkami powiatu śremskiego
na lata 2025-2028”**

Na podstawie art. 12 pkt 11 ustawy z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie powiatowym (Dz. U. z 2024 r. poz. 107 z późn. zm.) oraz art. 87 ust. 3 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2024 r. poz. 1292), Rada Powiatu w Śremie uchwala, co następuje:

§ 1. 1. Przyjmuje się "Powiatowy program opieki nad zabytkami powiatu śremskiego na lata 2025-2028", stanowiący załącznik do uchwały.

2. Program, o którym mowa w ust. 1 uzyskał pozytywną opinię Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

§ 2. Wykonanie uchwały powierza się Zarządowi Powiatu w Śremie.

§ 3. Uchwała obowiązuje od dnia podjęcia i podlega ogłoszeniu w Dzienniku Urzędowym Województwa Wielkopolskiego.

Sprawdzono pod względem
formalno-prawnym

Piotr Budziński
adwokat

**UZASADNIENIE
DO UCHWAŁY NR
RADY POWIATU w ŚREMIE**

z dnia

Wysoka Rado,

ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wprowadza obowiązek sporządzenia programów opieki nad zabytkami przez samorządy - zarówno na szczeblu wojewódzkim, powiatowym jak i gminnym. Zgodnie z art. 87 ww. ustawy zarząd powiatu sporządza na okres 4 lat powiatowy program opieki nad zabytkami, który po uzyskaniu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków przyjmuje rada powiatu i który podlega ogłoszeniu w wojewódzkim dzienniku urzędowym.

Na podstawie art. 87 ust. 5 zarząd powiatu co dwa lata sporządza sprawozdanie z realizacji programu oraz przedstawia je radzie powiatu.

„Powiatowy Program opieki nad zabytkami powiatu śremskiego na lata 2025-2028” został pozytywnie zaopiniowany przez Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków pismem nr WWKZ.5120.1503.4.2025 z 16.05.2025 r. Na podstawie celów wskazanych w art. 87 ustawy, jako główne dla realizacji programu przyjęte zostały dwa priorytety:

1. ochrona dziedzictwa kulturowego oraz wyeksponowanie walorów krajobrazu kulturowego,
2. zwiększenie atrakcyjności zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych.

Przedmiotowy dokument stanowi ważny czynnik w upowszechnianiu wiedzy o bogactwie kulturowym naszego regionu oraz określa działania, których realizacja przyczyni się do ochrony zabytków, a także wpłynie na poprawę stanu ich zachowania.

Biorąc powyższe pod uwagę podjęcie uchwały jest zasadne.

Wioletta Jastrzębek

Naczelnik
Wydziału Oświaty, Kultury, Sportu
i Promocji Powiatu

STAROSTA

Piotr Ruciński

Załącznik
do uchwały nr
Rady Powiatu w Śremie
z dnia

POWIATOWY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI POWIATU ŚREMSKIEGO NA LATA 2025 - 2028

Wojewódzki Urząd
Ochrony Zabytków w Poznaniu
Wielkopolski Wojewódzki Konserwator Zabytków
Uzgodniono ze stanowiska konserwatorskiego
Załącznik do pisma/decyzji/postanowienia/pozwolenia
z dnia 16. 05. 2025 Nr 5120/5034/2025

Śrem, kwiecień 2025

Wielkopolski Wojewódzki
Konserwator Zabytków
[Signature]
mgr Jolanta Gorczyńska

Spis treści

1. Wstęp.....	3
2. Podstawa prawna opracowania Powiatowego programu opieki nad zabytkami	4
3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce	4
4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego.....	8
4.1. Relacje Powiatowego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa.....	10
5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego	13
5.1. Relacje Powiatowego programu opieki nad zabytkami na lata 2025 – 2028 z dokumentami wykonanymi na poziomie powiatu.....	13
6. Charakterystyka zasobów oraz analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego powiatu.....	15
6. 1. Charakterystyka powiatu	15
6.2. Zarys historii obszaru powiatu.....	16
6.3. Krajobraz kulturowy.....	21
6.4. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony	22
6.4.1. Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków	22
6.4.2. Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków.....	29
6.4.3. Gminne ewidencje zabytków, Gminne programy opieki nad zabytkami na terenie powiatu	32
6.4.4. Zabytki archeologiczne	34
6.5. Zabytki o najważniejszym znaczeniu dla powiatu	38
• Obiekty sakralne.....	38
• Obiekty rezydencjonalne należące do powiatu śremskiego	43
• Parki.....	44
• Cmentarze	45
• Inne obiekty należące do powiatu śremskiego	45
• Inne	47
7. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego powiatu. Analiza szans i zagrożeń	49
8. Założenia programowe	51
9. Instrumentarium realizacji Powiatowego programu opieki nad zabytkami.....	54
10. Źródła finansowania Powiatowego programu opieki nad zabytkami	55
11. Wydatki powiatu śremskiego związane z ochroną zabytków.....	59
12. Bibliografia	63
13. Spis tabel.....	65

1. Wstęp

Obowiązek przygotowania programu opieki nad zabytkami na poziomie wojewódzkim, powiatowym i gminnym określa ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. 2024 poz. 1292). Program, po uzyskaniu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków, przyjmowany jest odpowiednio przez sejmik województwa, radę powiatu lub radę gminy. Stan realizacji programu podsumowuje sprawozdanie, które sporządza się co 2 lata.

Przedmiotem tworzonego programu opieki nad zabytkami jest dziedzictwo kulturowe powiatu śremskiego, na które składa się dorobek materialny i niematerialny zarówno poprzednich pokoleń, jak i naszych czasów. Jako dziedzictwo kulturowe uznajemy zarówno wartości duchowe, jak i zjawiska historyczne i obyczajowe mające znaczenie dla tożsamości i ciągłości rozwoju społeczeństwa. W przypadku programu opieki nad zabytkami powiatu śremskiego priorytetem jest dziedzictwo regionalne, w szczególności zabytki lokalne wraz ze związaną z nimi historią i tradycją.

Podstawowym celem niniejszego programu jest określenie zasadniczych kierunków działań i zadań na rzecz ochrony i opieki nad zabytkami. Kierunki te wskazują przede wszystkim konieczność renowacji i rewitalizacji obiektów zabytkowych wpisanych do rejestru zabytków, ale również potrzebę edukacji społeczeństwa w zakresie ochrony kultury i zabytków, a także promocję powiatu śremskiego przy wykorzystaniu zasobów dziedzictwa kulturowego. Szczegółowe rozszerzenie tego zagadnienia znajduje się w rozdziale 8 *Założenia programowe*.

Program ten stanowi kontynuację Powiatowego programu opieki nad zabytkami powiatu śremskiego na lata 2017-2020 oraz Powiatowego programu opieki nad zabytkami powiatu śremskiego na lata 2021-2024.

2. Podstawa prawna opracowania Powiatowego programu opieki nad zabytkami

Podstawę prawną opracowania Powiatowego programu opieki nad zabytkami stanowi ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. 2024 poz. 1292), która mówi o obowiązku sporządzania przez samorządy wojewódzkie, powiatowe oraz gminne, na okres czterech lat programu opieki nad zabytkami.

Zgodnie z art. 87 ust. 2 cytowanej ustawy, Powiatowy program opieki nad zabytkami ma na celu, w szczególności:

1. Uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;
2. Zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;
3. Wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;
4. Podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;
5. Określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;
6. Podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce

Obowiązujące uregulowania prawne, dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, zostały zawarte w:

- **Konstytucji RP** (Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. - Dz. U. nr 78 poz. 483 z późn. zm.);
- **Ustawie z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami** (Dz. U. 2024 poz. 1292);
- **Ustawie z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie powiatowym** (Dz. U. 2024 poz. 107).

Istotne uregulowania prawne dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, znajdują się w innych obowiązujących ustawach, w tym w:

- **Ustawie z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym** (Dz. U. 2024 poz. 1130);
- **Ustawie z dnia 7 lipca 1994 r. - Prawo budowlane** (Dz. U. 2025 poz. 418);

- **Ustawie z dnia 27 kwietnia 2001 r. - Prawo ochrony środowiska** (Dz. U. 2024 poz. 54 z późn. zm.);
- **Ustawie z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody** (Dz. U. 2024 poz. 1478 z późn. zm.);
- **Ustawie z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami** (Dz. U. 2024 poz. 1145 z późn. zm.);
- **Ustawie z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej** (Dz. U. 2024 poz. 87);
- **Ustawie z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie** (Dz. U. 2024 poz. 1491 z późn. zm.);
- **Ustawie z dnia 24 kwietnia 2015 r. o zmianie niektórych ustaw w związku ze wzmocnieniem narzędzi ochrony krajobrazu, tzw. Ustawa Krajobrazowa** (Dz. U. 2015 poz. 774 z późn. zm.);
- **Ustawa z dnia 9 października 2015 r. o rewitalizacji** (Dz. U. 2024 poz. 278).

Zasady ochrony zabytków, znajdujących się w muzeach i bibliotekach, zostały określone w:

- **Ustawie z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach** (Dz. U. 2022 poz. 385);
- **Ustawie z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach** (Dz. U. 2022 poz. 2393).

Ochronę materiałów archiwalnych regulują przepisy:

- **Ustawy z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach** (Dz. U. 2020 poz. 164 z późn. zm.).

Najważniejszym dokumentem gwarantującym ochronę dziedzictwa kulturowego jest Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 1997 r., która wskazuje nie tylko konieczność strzeżenia dziedzictwa narodowego, ale również zapewnienia warunków upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury. Dodatkowo art. 86 Konstytucji zobowiązuje do dbałości o stan środowiska.

Zadania w zakresie kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami wskazane zostały w ustawie z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie powiatowym (Dz. U. 2024 poz. 107) jako zadania publiczne realizowane przez powiaty.

Głównym aktem prawnym, który reguluje zasady ochrony i opieki nad zabytkami jest ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. 2024 poz. 1292). Ustawa określa przedmiot, zakres i formy ochrony zabytków oraz opieki nad nimi, zasady finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytkach, a także organizację organów ochrony zabytków. Ustawa nakłada na organy administracji rządowej i samorządowej obowiązek zapewnienia warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych dla ochrony dóbr kultury.

W myśl art. 4 ww. ustawy ochrona zabytków polega, w szczególności, na podejmowaniu przez organy administracji publicznej działań mających na celu:

1. zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie;
2. zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków;
3. udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków;
4. przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę;
5. kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków;
6. uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

Natomiast zgodnie z art. 5 ww. ustawy opieka nad zabytkiem sprawowana przez jego właściciela lub posiadacza polega, w szczególności, na zapewnieniu warunków:

1. naukowego badania i dokumentowania zabytku;
2. prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku;
3. zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie;
4. korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości;
5. popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury.

Oprócz nałożenia na samorząd powiatowy obowiązku sporządzania powiatowych programów opieki nad zabytkami ustawa legitymizuje inne kompetencje szczebla powiatowego. Na mocy art. 12 omawianej ustawy starosta, w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków, może umieszczać na zabytku nieruchomym wpisanym do rejestru znak informujący o tym, iż zabytek ten podlega ochronie.

Zgodnie z art. 50 ust. 3 ustawy, w przypadku wystąpienia zagrożenia dla zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru, polegającego na możliwości jego zniszczenia lub uszkodzenia, starosta, na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków, może wydać decyzję o zabezpieczeniu tego zabytku w formie ustanowienia czasowego zajęcia do czasu usunięcia zagrożenia. Przepisy o gospodarce nieruchomościami stosuje się odpowiednio.

Jeżeli zagrożenie nie jest możliwe do usunięcia zabytek nieruchomy może być na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków wywłaszczony przez starostę na rzecz Skarbu Państwa lub gminy właściwej ze względu na miejsce położenia tego zabytku, w trybie i na zasadach przewidzianych w przepisach o gospodarce nieruchomościami.

W art. 103 ustawy określa wyłączne kompetencje starosty w zakresie powierzania opieki społecznym opiekunom zabytku. Zgodnie z art. 102 ust. 3 ustawy społecznym opiekunem zabytków może być osoba, która posiada pełną zdolność do czynności prawnych, nie była karana za przestępstwa popełnione umyślnie oraz posiada wiedzę w zakresie ochrony

zabytków i opieki nad zabytkami. Do jego zadań należy podejmowanie działań związanych z zachowaniem wartości zabytków i utrzymaniem ich w jak najlepszym stanie oraz upowszechnianie wiedzy o zabytkach. Współdziała on z wojewódzkim konserwatorem zabytków i starostą w sprawach ochrony zabytków i opieki nad tymi zabytkami.

Spółecznego opiekuna zabytków ustanawia, na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków, starosta właściwy dla miejsca zamieszkania (siedziby) kandydata na społecznego opiekuna zabytków. Na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków starosta cofa ustanowienie społecznego opiekuna zabytków, jeżeli opiekun przestał spełniać wymagania określone w art. 102 ust. 3 lub niewłaściwie wykonuje swoje zadania. O ustanowieniu społecznego opiekuna zabytków lub cofnięciu takiego ustanowienia starosta zawiadamia wojewódzkiego konserwatora zabytków. Starosta prowadzi listę społecznych opiekunów zabytków.

Zgodnie z art. 71 ust. 2 ustawy zadaniem własnym jednostki samorządu terytorialnego jest sprawowanie opieki nad zabytkami, w tym finansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku, do którego jednostka posiada tytuł prawny. Ponadto ustawodawca w art. 81 dopuszcza możliwość udzielenia dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru, przez organ stanowiący powiatu, na zasadach określonych w podjętej przez ten organ uchwale. W przypadku Powiatu Śremskiego jest to Uchwała Nr VIII/52/2024 Rady Powiatu w Śremie z dnia 29 listopada 2024 r. w sprawie zasad udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków.

4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

Podczas tworzenia Powiatowego programu opieki nad zabytkami powiatu śremskiego wzięto pod uwagę strategiczne cele polityki państwa i uwarunkowania formalnoprawne w sferze ochrony zabytków. Analizie poddano relacje Programu z poniższymi dokumentami:

- **Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2023 - 2026**

Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2023 - 2026 przyjęty został 8 grudnia 2023 r. przez Radę Ministrów.

Cel główny Krajowego programu: Zwiększenie odporności zasobu zabytkowego w Polsce.

Cel główny został dookreślony w trzech celach szczegółowych oraz w ośmiu kierunkach działań strategicznych:

1. Weryfikacja wybranego zasobu zabytków i wzmocnienie narzędzi ochrony dziedzictwa o wyjątkowej wartości.
 - 1.1. Podnoszenie wiedzy o wybranych grupach zasobu zabytkowego kraju.
 - 1.2. Ochrona zabytków i zarządzanie zabytkami o wyjątkowej wartości.
 - 1.3. Realizacja międzynarodowych zobowiązań.
2. Wzmocnienie potencjału organizacyjnego systemu ochrony zabytków.
 - 2.1. Cyfryzacja procesów administracyjnych.
 - 2.2. Wzmacnianie zastosowania nowych technologii w ochronie zabytków.
 - 2.3. Reforma finansowania ochrony i opieki nad zabytkami
3. Rola zabytków w zrównoważonym rozwoju (edukacja i partycypacja).
 - 3.1. Wzmacnianie narzędzi ochrony zabytków wobec zmian klimatycznych.
 - 3.2. Edukacja i podnoszenie świadomości społecznej wartości dziedzictwa kulturowego.

- **Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2030**

Rada Ministrów przyjęła Krajową Strategię Rozwoju Regionalnego 2030 uchwałą nr 102 z dnia 17 września 2019 r. KSRR jest podstawowym dokumentem strategicznym polityki regionalnej państwa w perspektywie do 2030 r. Politykę regionalną należy rozumieć jako skoordynowane działania wszystkich podmiotów (w tym rządu, samorządów terytorialnych wszystkich szczebli i partnerów społeczno-gospodarczych) na rzecz rozwoju poszczególnych regionów.

Celem głównym Krajowej Strategii Rozwoju Regionalnego 2030 jest efektywne wykorzystanie wewnętrznych potencjałów terytoriów i ich specjalizacji dla osiągnięcia zrównoważonego rozwoju kraju, co tworzyć będzie warunki do wzrostu dochodów mieszkańców Polski przy jednoczesnym osiągnięciu spójności w wymiarze społecznym, gospodarczym, środowiskowym i przestrzennym.

Cel główny polityki regionalnej do roku 2030 będzie realizowany w oparciu o trzy uzupełniające się cele szczegółowe:

Cel szczegółowy I: Zwiększenie spójności rozwoju kraju w wymiarze społecznym, gospodarczym, środowiskowym i przestrzennym;

Cel szczegółowy II: Wzmacnianie regionalnych przewag konkurencyjnych;

Cel szczegółowy III: Podniesienie jakości zarządzania i wdrażania polityk ukierunkowanych terytorialnie.

- **Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego (współdziałanie, kultura, kreatywność) 2030**
Strategia została przyjęta uchwałą nr 155 Rady Ministrów z dnia 27 października 2020 r. Cel główny Strategii Rozwoju Kapitału Społecznego 2030 stanowi wzrost jakości życia społecznego i kulturalnego Polaków. Cel główny doprecyzowują trzy cele szczegółowe:

Cel szczegółowy 1: Zwiększenie zaangażowania obywateli w życie publiczne;

Cel szczegółowy 2: Wzmacnianie roli kultury w budowaniu tożsamości i postaw obywatelskich;

Cel szczegółowy 3: Zwiększenie wykorzystania potencjału kulturowego i kreatywnego dla rozwoju.

4.1. Relacje Powiatowego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa

Dokumentami mającymi wpływ na stworzenie Powiatowego programu opieki nad zabytkami powiatu śremskiego były również dokumenty opracowane na poziomie województwa. Analizie poddano zapisy i działania dotyczące dziedzictwa kulturowego odnoszące się w szczególności do obszaru powiatu śremskiego i jego dziedzictwa kulturowego.

- **Program opieki nad zabytkami województwa wielkopolskiego na lata 2021-2024**

Program przyjęty został uchwałą XXXVII/714/21 z dnia 20 grudnia 2021 r. a jego głównym zamierzeniem jest „określenie warunków organizacyjnych i finansowych w zakresie leżącym w kompetencjach Samorządu Województwa Wielkopolskiego, służących polepszeniu stanu zachowania zasobów lokalnego dziedzictwa kulturowego oraz krajobrazu kulturowego Wielkopolski”. Główny cel programu brzmi: „Samorząd Województwa Wielkopolskiego stwarza warunki dla zapewnienia efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami oraz dba o materialne i niematerialne dziedzictwo kulturowe regionu dla dobra jego obecnych oraz przyszłych pokoleń”. Program wskazuje 5 celów szczegółowych, które realizowane są przez poszczególne kierunki.

1. Cel szczegółowy 1: Zahamowanie procesów degradacji zabytków, poprawa ich stanu zachowania oraz optymalizacja skuteczności systemu ochrony dziedzictwa materialnego i niematerialnego województwa wielkopolskiego.
 - 1.1. Podjęcie działań mających na celu poprawę stanu zachowania zabytków.
 - 1.2. Wspieranie ochrony zabytków archeologicznych.
 - 1.3. Popularyzowanie działań w zakresie opieki i ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego.
 - 1.4. Monitoring i aktualizacja uregulowań prawnych w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.
2. Cel szczegółowy 2: Budowanie tożsamości regionalnej i narodowej oraz świadomości społecznej mieszkańców Wielkopolski w oparciu o wartości dziedzictwa kulturowego.
 - 2.1. Wspieranie programów i projektów edukacyjnych popularyzujących dziedzictwo kulturowe oraz wzmacniających kompetencje kulturowe.
 - 2.2. Wspieranie inicjatyw związanych z upamiętnianiem Powstania Wielkopolskiego oraz popularyzacji i upowszechniania wiedzy na jego temat.
 - 2.3. Stwarzanie warunków dla opieki nad dziedzictwem materialnym i niematerialnym w duchu partycypacji społecznej.
3. Cel szczegółowy 3: Włączenie materialnego i niematerialnego dziedzictwa kulturowego w rozwój społeczny, kulturowy i ekonomiczny województwa.
 - 3.1. Wsparcie zagospodarowywania, adaptacji i wykorzystania zabytków i dziedzictwa niematerialnego na cele kulturalne, turystyczne lub społeczne.
 - 3.2. Wzmocnienie działań związanych z rozwojem usług turystycznych.
 - 3.3. Wspieranie dawnych rzemiosł, ginących zawodów i form twórczości charakterystycznych dla Wielkopolski.

4. Cel szczegółowy 4: Rozwijanie przedsięwzięć ułatwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.
 - 4.1. Włączanie zabytków w procesy gospodarcze.
 - 4.2. Włączanie cyfryzacji do ochrony i opieki nad zabytkami.
5. Cel szczegółowy 5: Podejmowanie i określanie warunków współpracy z właścicielami obiektów zabytkowych.
 - 5.1. Udostępnianie obiektów zabytkowych.
 - 5.2. Wskazywanie potencjalnych źródeł finansowania.

- **Strategia rozwoju województwa wielkopolskiego do 2030 roku**

Strategia rozwoju województwa wielkopolskiego do 2030 roku przyjęta została uchwałą nr XVI/287/20 z dnia 27 stycznia 2020 r. przez Sejmik Województwa Wielkopolskiego. Jest to aktualizacja Strategii rozwoju województwa wielkopolskiego do 2020 roku. Wielkopolska 2020 przyjętej uchwałą z dnia 17 grudnia 2012 r. nr XXIX/559/12 przez Sejmik Województwa Wielkopolskiego.

Strategia wyróżnia 4 cele strategiczne, w ramach których wskazano 11 celów operacyjnych.

1. Wzrost gospodarczy Wielkopolski bazujący na wiedzy swoich mieszkańców
 - 1.1. Zwiększenie innowacyjności i konkurencyjności gospodarki regionu
 - 1.2. Wzrost aktywności zawodowej i utrzymanie wysokiej jakości zatrudnienia
 - 1.3. Wzrost i poprawa wykorzystania kapitału ludzkiego na rynku pracy
2. Rozwój społeczny Wielkopolski oparty na zasobach materialnych i niematerialnych regionu
 - 2.1. Rozwój Wielkopolski świadomy demograficznie
 - 2.2. Przeciwdziałanie marginalizacji i wykluczeniom
 - 2.3. Rozwój kapitału społecznego i kulturowego regionu
3. Rozwój infrastruktury z poszanowaniem środowiska przyrodniczego Wielkopolski
 - 3.1. Poprawa dostępności i spójności komunikacyjnej województwa
 - 3.2. Poprawa stanu oraz ochrona środowiska przyrodniczego Wielkopolski
 - 3.3. Zwiększenie bezpieczeństwa i efektywności energetycznej
4. Wzrost skuteczności wielkopolskich instytucji i sprawności zarządzania regionem
 - 4.1. Rozwój zdolności zarządczych i świadczenia usług
 - 4.2. Wzmocnienie mechanizmów koordynacji i rozwoju

Z perspektywy ochrony zabytków oraz niniejszego programu powiatowego szczególnie istotnymi są cele 2.3. *Rozwój kapitału społecznego i kulturowego regionu* oraz 3.2. *Poprawa stanu oraz ochrona środowiska przyrodniczego Wielkopolski*.

Nacisk na wykorzystanie potencjału dziedzictwa kulturowego Wielkopolski przyczyni się nie tylko do zachowania tradycji i utrzymania istniejących zabytków, ale także do zwiększenia udziału mieszkańców regionu w kulturze, zarówno w sferze turystycznej, jak i inwestycyjnej. Natomiast ochrona cennych przyrodniczo obszarów Wielkopolski pomoże w zachowaniu krajobrazu kulturowego w postaci np. parków należących do zespołów dworskich.

- **Plan zagospodarowania przestrzennego województwa wielkopolskiego. Wielkopolska 2020+**

Plan zagospodarowania przestrzennego województwa wielkopolskiego. Wielkopolska 2020+ przyjęty został uchwałą nr V/70/19 z dnia 25 marca 2019 r. przez Sejmik Województwa Wielkopolskiego. Celem generalnym jest „Efektywne wykorzystanie potencjałów rozwojowych na rzecz wzrostu konkurencyjności województwa służące poprawie jakości życia mieszkańców w warunkach zrównoważonego rozwoju”. Przyjęto również 8 celów polityki przestrzennej:

1. Kształtowanie spójnej przestrzeni osadniczej.
2. Ochrona walorów przyrodniczych.
3. Kształtowanie i racjonalne gospodarowanie zasobami środowiska przyrodniczego.
4. Ochrona potencjału kulturowego i krajobrazu oraz rozwój konkurencyjnych form turystyki i rekreacji.
5. Zrównoważony rozwój rolnictwa.
6. Poprawa dostępności komunikacyjnej województwa.
7. Rozwój efektywnej i innowacyjnej infrastruktury technicznej.
8. Zapewnienie bezpieczeństwa publicznego i przeciwdziałanie zagrożeniom.

Niezwykle ważnym i mającym wpływ na cele niniejszego programu jest punkt 4. *Ochrona potencjału kulturowego i krajobrazu oraz rozwój konkurencyjnych form turystyki i rekreacji*. Zakłada on działania w kierunku zachowania cennych kulturowo obiektów i obszarów oraz poprawę jakości całej przestrzeni kulturowej regionu. To bogactwo kulturowe stwarza bowiem możliwość rozwoju sfery turystycznej i rekreacyjnej całego regionu.

- **Audyt krajobrazowy województwa wielkopolskiego**

Audyt został uchwalony przez Sejmik Województwa Wielkopolskiego w dniu 27 marca 2023r. (Uchwała Nr LI/1000/23). Audyt krajobrazowy jest narzędziem polityki przestrzennej w zakresie krajobrazu ukierunkowanym na jego ochronę, gospodarkę i planowanie. Stanowi podstawę do podejmowania działań w zakresie ochrony i kształtowania krajobrazu w procesie planowania i zagospodarowania przestrzennego, poprzez uwzględnienie wniosków i rekomendacji w dokumentach planistycznych szczebla regionalnego i lokalnego.

Wymienione powyżej dokumenty wytworzone zostały z myślą o całym województwie wielkopolskim. Jednak cele i kierunki działań przyjęte w ww. dokumentach i niniejszym programie zakładają tożsame działania, zarówno w zakresie ochrony zabytków, popularyzacji i edukacji w zakresie dziedzictwa kulturowego oraz promocji turystyki regionalnej poprzez bogactwo kulturowe regionu.

5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

5.1. Relacje Powiatowego programu opieki nad zabytkami na lata 2025 – 2028 z dokumentami wykonanymi na poziomie powiatu

Istotna w tworzeniu Powiatowego programu opieki nad zabytkami powiatu śremskiego jest jego zgodność z innymi dokumentami wytworzonymi przez powiat.

- **Program ochrony środowiska dla Powiatu Śremskiego na lata 2025 – 2028 z perspektywą na lata 2029-2032**

Program Ochrony Środowiska dla Powiatu Śremskiego na lata 2025 - 2028 z perspektywą na lata 2029 - 2032 został przyjęty uchwałą nr XI/76/2025 z dnia 20 lutego 2025 r. przez Radę Powiatu w Śremie. Program tworzony jest na podstawie art. 17 ust 1 ustawy z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska (Dz. U. 2024 poz. 54). Podstawowym celem sporządzenia i uchwalenia POŚ jest realizacja przez jednostkę samorządu terytorialnego polityki ochrony środowiska zbieżnej z założeniami najważniejszych dokumentów strategicznych i programowych.

Wśród wymienionych w Programie działań zaplanowano m.in.:

- termomodernizację obiektów i wzrost efektywności energetycznej budynków,
- rozwój i modernizację sieci infrastruktury pieszo-rowerowej,
- prowadzenie rejestru terenów zagrożonych ruchami masowymi ziemi,
- utrzymanie, pielęgnacja i ustanawianie form ochrony przyrody,
- doskonalenie systemu wczesnego ostrzegania przed zjawiskami hydrologicznymi oraz meteorologicznymi.

Wymienione wyżej działania będą miały zarówno bezpośredni wpływ na zabytki (np. realizację termomodernizacji obiektów zabytkowych), jak również pośredni, związany przede wszystkim z ochroną zabytków nieruchomych oraz terenów, na których się one znajdują. Istotnym działaniem jest również wsparcie sieci infrastruktury pieszo-rowerowej, która przyczynia się do zagospodarowania miejsc atrakcyjnych turystycznie, w tym obiektów zabytkowych.

- **Roczny program współpracy powiatu śremskiego z organizacjami pozarządowymi**

Tworzony jest rokrocznie, zgodnie z art. 5a ustawy z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie (Dz. U. 2024 poz. 1491 z późn. zm.). Program współpracy jest uchwalany do dnia 30 listopada każdego roku poprzedzającego okres obowiązywania programu, po uprzednich konsultacjach z organizacjami pozarządowymi. Ustala on priorytetowe zadania publiczne, wśród których znajduje się m.in. sfera „kultury, sztuki ochrony dóbr kultury i dziedzictwa narodowego”, w ramach której organizacje pozarządowe wykonują zadania zlecone związane z ochroną dziedzictwa kulturowego.

- **Plan ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych dla powiatu śremskiego**

Plan został opracowany w 2017 roku i uzgodniony z Wielkopolskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków. Ostatnia aktualizacja miała miejsce w 2020 r. według stanu na 31 grudnia 2019 r.

Plan wskazuje, iż realne niebezpieczeństwo dla zabytków mogą stworzyć różne rodzaje zagrożeń wywołujące sytuacje kryzysowe, w szczególności:

- zagrożenia powodowane siłami natury, takie jak: pożary, powodzie, zalania, trąby powietrzne, wichury;
- zagrożenia wynikłe wskutek awarii technicznych lub błędu człowieka: katastrofy komunikacyjne;
- awarie infrastruktury komunalnej, awarie przemysłowe;
- zagrożenia wywołane czynnikami społecznymi lub politycznymi.

W Planie zamieszczono wykaz najcenniejszych zabytków nieruchomych na terenie powiatu śremskiego podlegających zabezpieczeniu w razie sytuacji kryzysowych lub konfliktu zbrojnego, jak również spis prac służący ich zabezpieczeniu.

6. Charakterystyka zasobów oraz analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego powiatu

6. 1. Charakterystyka powiatu

Powiat śremski leży w województwie wielkopolskim w centralnej jego części, w sąsiedztwie powiatu poznańskiego, średzkiego, jarocińskiego, gostyńskiego i kościańskiego. Utworzony został w ramach reformy administracyjnej w 1999 r. Władze powiatu mają swoją siedzibę w mieście Śrem, we wpisanym do rejestru zabytków budynku Starostwa Powiatowego w Śremie.

W skład powiatu wchodzi:

- gminy miejsko-wiejskie: Dolsk, Książ Wielkopolski i Śrem
- gmina wiejska: Brodnica.

Powiat zajmuje powierzchnię 574,7 km², a stan ludności na 30 czerwca 2024 r. wyniósł 61 018 osób.

Cały teren Wielkopolski należy do obszarów nizinnych. Nie inaczej jest w przypadku powiatu śremskiego. Teren ukształtowany został przez lądolód skandynawski, który trzykrotnie nasuwał się na obszar powiatu. Lądolód pozostawił po sobie m.in. ciągi żwirów i piasków, znajdujące się koło Śremu i Żabna (tzw. Żabniewskie Góry), a także pradolinę, w której obecnie płynie Warta.

Jak czytamy w „Regionalnej geografii fizycznej Polski” z 2021 r. w roku 2018 opublikowano bardziej szczegółową i uaktualnioną mapę regionów fizycznogeograficznych Polski, opracowaną pierwotnie przez J. Kondrackiego i A. Richlinga. Zgodnie z tym podziałem powiat śremski wchodzi w skład makroregionów Pojezierzy Południowobałtyckich: środkowo-południowej części Pojezierza Wielkopolskiego, wschodniej części Pradoliny Warciańsko-Odrzańskiej, przeważającej części Pojezierza Leszczyńskiego oraz środkowo-zachodniej części Niziny Południowowielkopolskiej. We wschodniej części Pradoliny Warciańsko-Odrzańskiej znajduje się mezoregion Kotlina Śremska, której głównym elementem rzeźby terenu jest szerokie płaskie obniżenie, będące terasą zalewową rzeki Warty, zaś jedynym większym zbiornikiem wodnym jest rynnowe Jezioro Jarosławskie o pow. 25,0 ha i głęb. 5,2 m. Największym miastem w regionie jest Śrem, a na pograniczu leżą Mosina i Książ Wielkopolski. W skład mezoregionów Pojezierza Leszczyńskiego wchodzi: Wał Żerkowski, Równina Kościańska i Pojezierze Krzywińskie, rozpościerające się m.in. na terenie gminy Dolsk. Na terenie pojezierza znaleźć można unikatowy w skali kraju krajobraz zadrzewień śródpolnych, wprowadzonych na tym terenie w latach 20. XIX w. przez gen. D. Chłapowskiego, który realizował koncepcję nowoczesnego rolnictwa z uwzględnieniem ekologicznych metod kształtowania krajobrazu rolniczego. Teren ten jest od 1992 r. objęty ochroną jako park krajobrazowy.

Obecność rzeki Warty oraz licznie występujących jezior (np. Jezioro Grzymisławskie, Jezioro Cichowo, Jezioro Dolskie Wielkie czy też Jezioro Jarosławskie) czyni region śremski atrakcyjnym turystycznie. Mimo, iż powiat ma typowo rolniczy charakter, porastają go bory i lasy mieszane. Spotkać możemy także zbiorowiska łęgów m.in. wierzbowo-topolowych.

W regionie śremskim występują wartościowe pod względem przyrodniczym tereny, które objęte zostały ochroną: Park Krajobrazowy im. gen. Dezyderego Chłapowskiego na terenie gminy Śrem, Rogaliński Park Narodowy na terenie gminy Brodnica i Śrem, Zespół Przyrodniczo-Krajobrazowy „Łęgi Mechlińskie” na terenie gminy Śrem, rezerwat przyrody „Miranowo” w gminie Dolsk, czy też rezerwat przyrody „Czmoń” w gminie Śrem.

6.2. Zarys historii obszaru powiatu

Siedzibą powiatu jest miasto Śrem, które pierwszy raz wzmiankowane zostało w bulli gnieźnieńskiej papieża Innocentego II z 1136 r. Na terenie gminy znalezione zostały jednak ślady wcześniejszego osadnictwa z okresu kultury łużyckiej, a także przeworskiej. Miasto położone jest na obydwu brzegach Warty, a jego ośrodkiem rozplanowania jest rynek w postaci placu o kształcie prostokąta wydłużonego na osi północ-południe. Obecnie prowadzą do niego dwie ulice wychodzące z północnej pierzei rynku i łukowo zbiegające się przy kościele. Zabudowa miasta składa się głównie z kamienic o wielkości i formach typowych dla architektury XIX w. i 1 połowy XX w. Założenie urbanistyczne miasta zostało wpisane do rejestru zabytków.

Miejscowość Książ Wlkp. posiada zachowany czytelny układ architektoniczny z czworobocznym rynkiem wraz z zabudową małomiasteczkową. Pierwsza wzmianka o Książu pochodzi z 1193 r. z dokumentu Księcia Mieszka Starego. Prawa miejskie zyskał przed 1416 r. i stanowił kolejno własność Księskich herbu Łódzia, następnie Pogorzelskich, Trampczyńskich, później Zakrzewskich i Budziszewskich. Ośrodkiem rozplanowania miasta jest czworoboczny rynek o zabudowie kalenicowej, z naroży którego wybiegają ulice wylotowe. Zabudowa miasta składa się głównie z domów o wielkości i formach typowych dla architektury XIX w. i 1 poł. XX w., o parterowych bryłach nakrytych dwuspadowymi dachami. W częściowo zmienionej formie zachowała się zabudowa folwarku, z pochodzącym z poł. XIX w. spichlerzem oraz budynkami kolonii mieszkalnej.

Dolsk jest jednym z najmniejszych miasteczek w województwie wielkopolskim. Miejscowość wzmiankowana już w 1136 r. jako własność arcybiskupów gnieźnieńskich, posiada zachowany czytelny układ składający się z następujących części: centralnego układu urbanistycznego z czworobocznym rynkiem i wywodzącym się ze średniowiecza układem ulic, z małomiasteczkową zabudową, z oddalonego na południe od śródmiejskiej zabudowy gostyńskiego przedmieścia, a na północy przedmieścia śremskiego, z lokowanego na zachodnim skraju miasta nad północnym brzegiem jeziora Wielkiego Dolskiego zespołu folwarku Jaskółki, z pozostałościami założenia dworskiego, dworu biskupiego oraz ze

znajdującego się na południowy - zachód przedmieścia Banie, dawnej wsi z kościołem św. Wawrzyńca. Założenie urbanistyczne miasta jest wpisane do rejestru zabytków i podlega ochronie konserwatorskiej, która obejmuje prawie w całości jego historyczne granice wraz z zabudową miasta, składającą się głównie z domów mieszkalnych o formach typowych dla architektury XIX w. i 1 poł. XX w.

Wieś Brodnica po raz pierwszy została wzmiankowana w źródłach w 1230 r. jako własność szlachecka Brodnickich herbu Łódzia. W latach 1420 - 1580 wzmiankowana jako miasto. Przywilej lokacyjny nie jest znany. Należała kolejno do Chłapowskich, a później do Mańkowskich. Miejscowość posiada czytelny układ przestrzenny zachowany do czasów obecnych bez większych przekształceń, złożony z zespołu rezydencjalno - folwarcznego i zespołu kościelnego. Główna ulica zabudowana jest domami powstałymi ostatnio, jak i pochodzącymi z przełomu XIX/XX w., ustawionymi zarówno szczytowo, jak i kalenicą.

Lokalne wydarzenia historyczne oraz wybitne postaci działające na terenie powiatu silnie wpłynęły na ukształtowanie się tradycji i postaw patriotycznych mieszkańców regionu. Jedną z wybitnych osób związanych szczególnie z gminą Brodnica jest twórca słów Hymnu Narodowego gen. Józef Rufin Wybicki, który w 1781 r. zakupił wieś Manieczki i tam zamieszkał z żoną Esterą. Wkrótce założył wieś Esterpole, nazwane tak na cześć żony. Niestety drewniany dworek, w którym mieszkał twórca Hymnu Narodowego, spłonął. W Manieczkach nadal można jednak zobaczyć ufundowaną w 1786 r. przez Wybickiego kaplicę w kształcie rotundy obok której stoi odsłonięty w 2018 r. Pomnik gen. Józefa Wybickiego. Pomnik powstał z inicjatywy proboszcza parafii pw. św. Barbary Jaskowo-Manieczki ks. Wojciecha Kryzy oraz Społecznego Komitetu Odnowy Kaplicy-Rotundy w Manieczkach. Józef Wybicki zmarł w Manieczkach w 1822 r. i pochowany został obok Kościoła pw. św. Katarzyny Aleksandryjskiej w Brodnicy. Jego prochy ekshumowano i przeniesiono w 1923 r. do kościoła pw. św. Wojciecha w Poznaniu. W latach 2021-2022 dokonano renowacji nagrobka Wybickiego w Brodnicy, przy udziale środków z Samorządu Województwa Wielkopolskiego.

Kolejną ważną postacią w powiecie był ks. Piotr Wawrzyniak (1849-1910). Urodził się w Wyrzece koło Śremu. Uczęszczał do Gimnazjum w Śremie, a następnie wstąpił do seminarium duchownego. Po przyjęciu święceń kapłańskich został wikarym w Parafii Wniebowzięcia NMP w Śremie. W historii zapisał się jako działacz społeczno-gospodarczy. Przekształcił lokalną Kasę Oszczędności i Pożyczek w Bank Ludowy, którym kierował 20 lat. Wśród licznych inicjatyw, w które się angażował i które współtworzył jest ogromna (były to m.in. działania oświatowe, kulturalne, czy też polityczne). Był jednym z czołowych przedstawicieli nurtu pracy organicznej w zaborze pruskim. Jego pomnik stoi dziś na śremskim rynku.

Pisząc o postaciach związanych z powiatem śremskim nie można pominąć Heliodora Świącickiego (1854-1923). Idąc w ślady ojca Świącicki, ukończywszy Królewskie Gimnazjum

w Śremie, rozpoczął studia medyczne na Uniwersytecie we Wrocławiu. W trakcie swojej nauki w Śremie działał w tajnej organizacji młodzieży polskiej Towarzystwa Tomasza Zana. W 1877 r. otrzymał tytuł doktora i podjął pracę asystenta w Instytucie Fizjologii Uniwersytetu Wrocławskiego. Specjalizował się w ginekologii i położnictwie. Był autorem wielu publikacji, a w swojej pracy stosował często innowacyjne metody. W 1911 r. opublikowany został wygłoszony przez Święckiego referat „O estetyce w medycynie”. W ramach działalności społeczno-naukowej przewodniczył Poznańskiemu Towarzystwu Przyjaciół Nauk i Towarzystwu Pomocy Naukowej im. K. Marcinkowskiego. Redagował „Roczniki” Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk i „Nowiny Lekarskie”. Należał do Towarzystw Lekarskich w Krakowie, Warszawie, Wilnie i Pradze. W 1919 r. został powołany przez Wydział Filozoficzny na funkcję rektora Wszechnicy Piastowskiej (późniejszego Uniwersytetu Poznańskiego). Na to stanowisko wybierany był aż sześciokrotnie. Zmarł 12 października 1923 r. w Poznaniu. Dnia 14 listopada 1946 r. jego prochy z cmentarza przy ul. Bukowskiej w Poznaniu przeniesione zostały do krypty Zasłużonych Wielkopolan na poznańską „Skałkę”, w podziemiach kościoła św. Wojciecha. Obecnie jego imię nosi Biblioteka Publiczna w Śremie, która obecnie wykonuje zadania biblioteki powiatowej.

Z powiatem śremskim związane są również różne rodziny ziemiańskie. Wśród wielu nazwisk wymienić możemy: Jana Szołdrskiego, kasztelana biechowskiego, właściciela majątków m.in. w Szołdrach, Chaławach, Żabnie i Mosinie, rodzinę Żółtowskich herbu Ogończyk, właścicieli Kadzewa, Stefana Chosłowskiego, majora Wojska Polskiego, powstańca wielkopolskiego dowodzącego batalionem śremskim, Chłapowskich, którzy od ok. połowy XIX w. byli właścicielami wsi Szołdry czy też Daniela Kęszyckiego, właściciela Błociszewa, powstańca wielkopolskiego.

Ważnym okresem dla regionu śremskiego był czas Wiosny Ludów. W historii szczególnie zapisała się Bitwa o Książ w 1848 r., która, obok zwycięskich bitew pod Miłosławiem i Sokołowem, była jedną z najważniejszych bitew wielkopolskiej Wiosny Ludów. Bitwa ta była złamaniem ugody jarosławieckiej zawartej wcześniej między władzami pruskimi a Komitetem Narodowym. W Książu Wlkp. sformował się obóz powstańczy dowodzony przez majora Floriana Dąbrowskiego, który otrzymał rozkaz, aby bronić miasta. Dnia 29 kwietnia 1848 r. słabo uzbrojeni powstańcy stanęli naprzeciw wojskom pruskim, które przeważały ich liczebnie. Po kilku godzinach walk miasto zostało spalone, poległo 140 powstańców, a 583 dostało się do niewoli. Dowódcę mjr Dąbrowskiego, który został wielokrotnie ranny, przetransportowano do byłego klasztoru Klarysek w Śremie, w którym dr Teodor Matecki i Emilia Sczaniecka urządzili lazaret. Tam zmarł 2 maja. Poległych pochowano w Książu Wlkp. w trzech mogiłach, z których dwie zachowały się do dzisiaj. Historia bitwy i poległych powstańców jest mocno pielęgnowana w Książu Wlkp. Przechadzając się po mieście znajdziemy kilka pomników stawianych w kolejne rocznice bitwy. Ciekawostką są również książkie murale. Dnia 11.11.2017 r. odślonięty został mural pod nazwą „Z kosą na Prusaka”, zaprojektowany przez Małgorzatę Porążewską, który przedstawia kosyniera z okresu Wiosny Ludów. Mural znajduje

się na budynku przy pl. Kosynierów 28, na tej samej ścianie, na której widnieje tablica poświęcona Florianowi Dąbrowskiemu. Kolejny mural powstały na ścianie książkiej Izby Regionalnej został odsłonięty 04.09.2023 r. i przedstawia mjr Floriana Dąbrowskiego oraz Emilię Szczaniecką. Autorzy Mark Maksimovich i Jarosław Ptak w swoim dziele umieścili również stojące w Książu Wlkp. 2 kościoły: Kościół pod wezwaniem NMP Wniebowziętej i świętego Mikołaja oraz kościół pod wezwaniem świętego Antoniego Padewskiego.

Kolejnym ważnym czasem w powiecie śremskim jest okres Powstania Wielkopolskiego 1918-1919. Pamięć tamtych wydarzeń jest szczególnie pielęgnowana, czego dowodem są liczne miejsca pamięci oraz organizowane uroczystości patriotyczne. Wśród osób, które szczególnie wyróżniały się w tamtym okresie, wymienić możemy: dr Seweryna Matuszewskiego, Stefana Chosłowskiego, Daniela Kęszyckiego, czy też ks. Jana Beiserta.

Dzień po tym, gdy słynny pianista i działacz niepodległościowy Ignacy Jan Paderewski przybył do Poznania, udali się tam również dr Seweryn Matuszewski i Daniel Kęszycki. Wizyta Paderewskiego w Poznaniu stała się impulsem do wybuchu powstania. Matuszewski i Kęszycki wrócili do Śremu 28 grudnia 1918 r. z rozkazem mobilizacji, podpisanym przez Jana Chłapowskiego. Co ciekawe, miasto udało się przejąć unikając jakichkolwiek walk zbrojnych. Dnia 30 grudnia dowódca śremskiego garnizonu ppłk Horst W. Krammer spotkał się z dr Matuszewskim i poddał garnizon wraz z całym zapasem broni i amunicji.

Mieszkańcy powiatu brali udział m.in. w walkach o Poznań, Zbąszyń, Rawicz i Leszno.

Co roku 27 grudnia we wszystkich gminach powiatu śremskiego odbywają się uroczystości patriotyczne upamiętniające poległych Powstańców.

Pamięć Powstania Wielkopolskiego jest szczególnie pielęgnowana wśród mieszkańców powiatu. W samym Śremie napotkać możemy liczne miejsca pamięci, m.in. Pomnik Dobosza w Parku Miejskim im. Powstańców Wlkp., Pomnik Poległych Powstańców na cmentarzu przy ul. Cmentarnej, Tablica pamiątkowa dr Seweryna Matuszewskiego czy też obelisk z tablicą pamiątkową pod Wieżą Ciśnień. W Dolsku zatrzymać się można przy pomnikach na cmentarzu i dolskim rynku, a w Książu Wlkp. przy zbiorowym grobie Powstańców Wlkp. Jeżdżąc po Śremie natkniemy się na ul. Powstańców Wielkopolskich, ul. Dr Seweryna Matuszewskiego, Rondo Powstańców Wielkopolskich czy też Most Daniela Kęszyckiego (nazwany tak w grudniu 2017 roku) i Most majora Stefana Chosłowskiego (nazwany tak w grudniu 2019 r. na cześć dowódcy batalionu śremskiego). Natomiast w Dolsku znajdziemy ul. Powstańców Wlkp. i ul. Stanisława Taczaka, pierwszego naczelnego dowódcy powstania wielkopolskiego. W powiecie funkcjonują też szkoły im. Powstańców Wlkp.: Zespół Szkół Politechnicznych w Śremie, Szkoła Podstawowa w Pyszącej i Szkoła Podstawowa w Chwałkowie Kościelnym. Tematyka Powstania Wielkopolskiego przedstawiona jest również na muralach, na ul. Wojska Polskiego w Śremie: „Listy – Powstaniec Wielkopolski” z 2016 r., „Mały Ułan” z 2017 r. oraz „Ignacy Paderewski” z 2018 r.

Kolejną istotną datą w historii powiatu jest 20 października 1939 r. W ramach operacji Tannenberg w dniach 20-23 października 1939 r. w Wielkopolsce odbyły się masowe, publiczne egzekucje. Działanie takie miało na celu osłabienie społeczeństwa polskiego przez eksterminację polskiej inteligencji, działaczy społecznych i kulturalnych, czołowych przedstawicieli narodu polskiego. W Śremie rozstrzelanych zostało 19 osób, natomiast w Książu Wlkp. 17 mieszkańców gminy Książ Wlkp. i Dolsk. O tym tragicznym wydarzeniu przypomina płyta rozstrzelanych, umiejscowiona na Placu 20 Października w Śremie (rynek), mogiła na cmentarzu przy kościele farnym w Śremie, a także pomnik rozstrzelanych na Placu Kosynierów w Książu Wlkp. (rynek), pomnik nagrobny na ksiąskim cmentarzu parafialnym, Pomnik Bohaterów Ziemi Dolskiej na dolskim rynku oraz pomnik nagrobny w Hołdzie Bohaterom Ziemi Dolskiej Poległym za Ojczyznę.

Wśród mieszkańców powiatu śremskiego bardzo pielęgnowane są tradycje narodowe i regionalne. Przyczyniają się do tego także lokalne samorządy, które dbają o uroczyste organizacje wszelkich świąt patriotycznych i istotnych dla mieszkańców rocznic. Ponadto bardzo aktywnie działają stowarzyszenia, wśród których wymienić możemy m.in. Towarzystwo Miłośników Ziemi Śremskiej, które w sposób szczególny pielęgnuje pamięć o Powstaniu Wielkopolskim, Kurkowe Bractwo Strzeleckie w Śremie, którego historia sięga 1635 roku, Kurkowe Bractwo Strzeleckie im. Bohaterów Wiosny Ludów w Książu Wlkp. z 1818 r, Bractwo Kurkowe w Dolsku, Towarzystwo im. ks. Piotra Wawrzyniaka w Śremie, kultywujące pamięć o ks. Wawrzyniaku, Towarzystwo Muzyczne im. Mariana Zielińskiego w Śremie, którego Orkiestra Dęta uświetnia większość powiatowych uroczystości patriotycznych, Stowarzyszenie Unia Gospodarcza Regionu Śremskiego – Śremski Ośrodek Wspierania Małej Przedsiębiorczości, zrzeszające wszystkie gminy powiatu i dbające nie tylko o rozwój przedsiębiorczości, ale także turystyki i zachowania dziedzictwa lokalnego powiatu, Światowy Związek Polskich Żołnierzy Łączności Oddział w Śremie oraz Związek Żołnierzy Wojska Polskiego koło im. Pułkownika Leśława Klisowskiego zrzeszające kombatantów i żołnierzy, Towarzystwo Przyjaciół Ziemi Brodnickiej GNIAZDO, zajmujące się zarówno pielęgnacją tradycji, jak i popularyzacją regionu, Stowarzyszenie na Rzecz Wspierania Aktywności Lokalnej w Gminie Dolsk - DKL 2020, aktywizujące i promujące środowisko lokalne, Stowarzyszenie Nasza Gmina, dbające o rozwój życia społeczno-kulturalnego w gminie Książ Wlkp. czy też Stowarzyszenie Miłośników Dziedzictwa Narodowego im. Gen. Józefa Wybickiego, pielęgnujące w powiecie pamięć o Wybickim.

Stowarzyszenia te nie tylko uczestniczą w ważnych uroczystościach w powiecie, ale również organizują własne wydarzenia patriotyczne i kulturalne, dbają o miejsca pamięci i pomniki na terenie powiatu, a także inicjują budowę nowych, wydają publikacje, organizują konkursy, wydarzenia sportowe. Aktywnie współpracują z lokalnymi samorządami i szkołami powiatu śremskiego.

6.3. Krajobraz kulturowy

Zgodnie z art. 3 pkt 14 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. 2024 poz. 1292) krajobraz kulturowy to postrzegana przez ludzi przestrzeń, zawierająca elementy przyrodnicze i wytwory cywilizacji, historycznie ukształtowana w wyniku działania czynników naturalnych i działalności człowieka.

Innymi słowy krajobraz kulturowy tworzy przestrzeń geograficzna ukształtowana przez lata w wyniku działalności człowieka w obrębie środowiska i kultury. Krajobraz taki charakteryzuje się indywidualnością i niepowtarzalnością, ze względu na połączenie elementów zasobów naturalnych terenu z procesami związanymi z aktywnością człowieka na tym terenie, np. polityką, gospodarką, kulturą. Co ciekawe krajobraz kulturowy to stan chwilowy, który na przestrzeni lat podlega ciągłym zmianom, a jednak jest źródłem poczucia tożsamości i niepowtarzalności lokalnych społeczności. W celu ochrony cennych przykładów krajobrazu kulturowego tworzy się parki kulturowe, podlegające wpisowi do rejestru zabytków.

Rozwój osadnictwa i gospodarki rolnej sprawił, że środowisko przyrodnicze na terenie powiatu śremskiego uległo znacznym przekształceniom, zwłaszcza w obrębie lasów, które obecnie w większości są tworem gospodarki leśnej człowieka. Wyjątkami są fragmenty rezerwatów: Czmoń, utworzonego na terenie gminy Śrem w 1998 r. i Krajkowo, będący jednym z najstarszych rezerwatów w Wielkopolsce, utworzonym w 1958 r. W regionie śremskim wyróżnić możemy jeszcze dwa rezerwaty: Miranowo oraz Goździka Sinego w Grzybnie. Ponadto w latach 90-tych XX w. utworzone zostały dwa parki krajobrazowe: Park Krajobrazowy im. gen. Dezyderego Chłapowskiego, utworzony dla ochrony krajobrazu rolniczego z siecią zadrzewień śródpolnych oraz Rogaliński Park Krajobrazowy, w którego granicach znajduje się wiele zabytków kultury materialnej, w tym zespół pałacowo-parkowy w Rogalinie.

Ciekawym elementem krajobrazu regionu jest Zespół Przyrodniczo-Krajobrazowy „Łęgi Mechlińskie”, utworzony w 1996 r. przez Radę Miejską w Śremie. Leży on w całości na terenie gminy Śrem i obejmuje fragment doliny Warty w Kotlinie Śremskiej. Ok. 180 ha terenu stanowi kompleks lasów łęgowych i gradowych, a pozostały teren to łąki, pastwiska, zadrzewienia nadrzeczne oraz pola uprawne. Obszar ten obfituje w starorzecza z dobrze zachowanymi ekosystemami. Dużą wartość przyrodniczą stanowią parki podworskie ze starym i zróżnicowanym drzewostanem.

Na terenie powiatu śremskiego występują obszarowe wpisy do rejestru zabytków. W pierwszej kolejności należy wymienić tutaj układ urbanistyczny miasta Śremu wpisany do rejestru zabytków w 1956 r. i 1992 r. pod nr 543/49/A oraz 2254/A, a także założenie urbanistyczne Dolska, wpisane do rejestru zabytków 1956 r. pod nr 2516/A. Na terenie gminy Brodnica nie występują obszarowe wpisy do rejestru zabytków. Zarządzeniem nr 67/WEZ/2019 z dnia 18.10.2019 r. Wielkopolski Wojewódzki Konserwator Zabytków ujął

w wojewódzkiej ewidencji zabytków zabytek nieruchomy: historyczny układ urbanistyczny miejscowości Książ Wlkp.

Zgodnie z danymi Centralnego Rejestru Form Ochrony Przyrody, prowadzonego przez Generalną Dyрекcję Ochrony Środowiska w Warszawie, w powiecie śremskim znajduje się 157 pomników przyrody, w tym 23 w gminie Brodnica, 47 w gminie Dolsk, 12 w gminie Książ Wlkp. i 75 w gminie Śrem. Najczęściej występującymi pomnikami są drzewa i grupy drzew, ale także głązy narzutowe i aleje.

6.4. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony

Zgodnie z art. 7 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. 2024 poz. 1292) formami ochrony zabytków są:

- wpis do rejestru zabytków;
- wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa;
- uznanie za pomnik historii;
- utworzenie parku kulturowego;
- ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Na obszarze powiatu śremskiego nie występują pomniki historii, parki kulturowe ani obiekty wpisane na Listę Skarbów Dziedzictwa, natomiast występują pozostałe formy ochrony zabytków.

6.4.1. Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków

Jak wskazuje ustawa ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. 2024 poz. 1292) zabytek nieruchomy to nieruchomość, jej część lub zespół nieruchomości będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową.

Na terenie powiatu śremskiego znajduje się 91 zabytków nieruchomych (gmina Brodnica - 15, gmina Dolsk - 18, gmina Książ Wielkopolski - 15, gmina Śrem - 43), wpisanych do rejestru zabytków (Tabela nr 1) oraz 8 stanowisk archeologicznych (Tabela nr 2).

Tabela nr 1. Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków na terenie powiatu śremskiego

LP.	MIEJSCOWOŚĆ	OBIEKT	NR REJESTRU	ROK WPISU
GMINA BRODNICA				
1	Brodnica	kościół parafialny pw. św. Katarzyny	2162/A	1988
2	Brodnica	zespół pałacowy (pałac, park)	1715/A	1975
3	Chaławy	zespół dworski: dwór park	2117/A 2032/A	1987 1985
4	Chaławy	magazyn zbożowy (teren folwarku)	2157/A	1988
5	Grabianowo	zespół dworski: dwór park	1995/A 1820/A	1985 1981
6	Grzybno	zespół dworski: dwór park	2562/A 2089/A	1995 1986
7	Łówiec	kościół parafialny pw. św. Andrzeja	922/Wlkp/A	1970
8	Łówiec	zespół pałacowy i folwarczny: pałac, park, folwark (stajnia koni wyjazdowych, kurnik, spichrz, spichrz z wieżą, czworak nr 19, czworak nr 20)	923/Wlkp/A 924/Wlkp/A	1973 1994
9	Jaszkowo	kościół parafialny pw. św. Barbary	2420/A	1932
10	Jaszkowo	zespół dworski: dwór, park, brama wjazdowa, oficyna (czworak)	2165/A 1020/A	1988 1970
11	Manieczki	zespół dworski: dwór kaplica park	2187/A 849/A 347/A	1990 1970 1968
12	Piotrowo	zespół dworski i folwarczny: dwór, park,	805/Wlkp/A	1974, 1984, 2010

LP.	MIEJSCOWOŚĆ	OBIEKT	NR REJESTRU	ROK WPISU
		folwark (rządówka, stajnia wyjazdowa, stodoła, wozownia z wagą, obora, ogrodzenie z główną bramą wjazdową, mur)		
13	Przylepki	zespół pałacowy i folwarczny: pałac, folwark (świniarnia, stajnia, magazyn zbożowy, dom rządcy, kuźnia i stelmacharnia, stodoła), park z alejami	2039/A 2144/A	1986 1988
14	Szołdry	zespół dworski: dwór, spichrz park	1023/A 322/A	1970 1968
15	Żabno	kościół pw. św. Jakuba Apostoła	2430/A	1932
GMINA DOLSK				
1	Błazejewo	kościół filialny pw. św. Jakuba	155/A	1968
2	Brzeźnica	park	2030/A	1985
3	Dolsk	założenie urbanistyczne	2526/A	1956
4	Dolsk	kościół filialny pw. św. Ducha	159/A	1968
5	Dolsk	zespół kościoła parafialnego pw. św. Michała, ul. Kościelna: kościół dzwonnica, ogrodzenie z bramą plebania, oficyna plebanii	2418/A 838/A 157/A	1953 1970 1968
6	Dolsk	kościół filialny pw. św. Wawrzyńca	837/A	1970
7	Dolsk	dom, ul. Rynek 23	1160/A	1970
8	Dolsk	willa „Azaria” ul. Śremskie Przedmieście 23	1716/A	1975
9	Dolsk	park dworski (w folwarku Podrzekta)	2016/A	1985
10	Lubiatówko	zespół dworski: dwór park spichrz	848/A 1990/A 2240/A	1970 1985 1992
11	Mełpin	zespół dworski: dwór, park	1897/A	1982
12	Międzychód	zespół dworski: dwór, park	1940/A	1984
13	Mszczyszyn	park dworski	2027/A	1985
14	Ostrowieczko	zespół dworski: dwór	876/A	1970

LP.	MIEJSCOWOŚĆ	OBIEKT	NR REJESTRU	ROK WPISU
		park	1946/A	1984
15	Rusocin	zespół dworski: oficyna park	1021/A 1939/A	1970 1984
16	Trąbinek	park	2010/A	1985
17	Wieszczyżyn	kościół parafialny pw. św. Rocha	2623/A	1997
18	Wieszczyżyn	zespół dworski: dwór park	749/Wlkp/A	1984, 2009
GMINA KSIĄŻ WIELKOPOLSKI				
1	Chrzastowo	zespół dworski: dwór, park	1/A	1999
2	Chwałkowo Kościelne	kościół parafialny pw. św. Michała Archanioła	2241/A	1992
3	Chwałkowo Kościelne	spichrz folwarczny	835/A	1970
4	Gogolewo	kościół parafialny pw. Podwyższenia Krzyża dzwonnica, cmentarz przy kościele	258/Wlkp/A	1932, 2005
5	Gogolewo	dwór	1019/A	1970
6	Książ Wlkp.	kościół parafialny pw. św. Mikołaja	1159/A	1970
7	Książ Wlkp.	kościół ewangelicki, obecnie rzymsko - katolicki pw. św. Antoniego Padewskiego	2592/A	1996
8	Mchy	kościół parafialny pw. św. Marcina	2423/A	1933
9	Mchy	ogrodzenie	172/A	1968
10	Mchy	plebania	850/A	1970
11	Mchy	zespół pałacowy: pałac park spichrz	2490/A 171/A	1952 1968
12	Świączyn	zespół folwarczny (gorzelnia, stodoła, budynek inwentarski, spichrz – <i>nie istnieje</i> , 2 obory, stodoła, szopa, wozownia, kuźnia, stajnia, rządcówka)	68/Wlkp/A	2001
13	Włóściejewki	zespół kościoła parafialnego:	871/Wlkp/A	1932, 2012

LP.	MIEJSCOWOŚĆ	OBIEKT	NR REJESTRU	ROK WPISU
		kościół pw. NMP Wniebowziętej, cmentarz przy kościele, plebania		
14	Włocławek	zespół dworski: dwór, park	799/Wlkp/A	1970, 1989, 2010
15	Zaborowo	zespół dworski: dwór, park	2313/A 2120/A	1994 1987
GMINA ŚREM				
1	Błociszewo	kościół na cmentarzu kościelnym	828/A	1970
2	Błociszewo	kościół pw. św. Michała Archanioła	2415/A	1932
3	Błociszewo	zespół pałacowy: pałac, pozostałości parku	1436/A 829/A	1973 1970
4	Dalewo	kościół parafialny pw. św. Wojciecha	2377/A	1932
5	Dobczyn	zespół dworski: dwór, park	2035/A	1985
6	Góra	zespół dworski: dwór, park	842/A	1970
7	Grzymistaw	zespół pałacowy: pałac, park	50/Wlkp/A	2001
8	Kadzewo	zespół pałacowy i folwarczny: pałac, park folwark „Małe podwórze” (dom mieszkalny, powozownia, stajnia)	1533/A 2607/A	1974 1996
9	Krzyżanowo	zespół pałacowy: pałac, park	1717/A 1942/A	1975 1984
10	Luciny	park	2081/A	1986
11	Łęg	zespół pałacowy:		

LP.	MIEJSCOWOŚĆ	OBIEKT	NR REJESTRU	ROK WPISU
		pałac, park	1913/A 2038/A	1983 1986
12	Mechlin	park z ogrodem i podwórzem gospodarczym	195/Wlkp/A	1985, 2004
13	Mórka	park dworski	1988/A	1985
14	Mórka	kościół pw. MB Wniebowziętej	2424/A	1932
15	Nochowo	zespół pałacowy: pałac, park	2345/A 1989/A	1995 1989
16	Psarskie	zespół pałacowy: pałac, park	1362/A 1718/A	1972 1975
17	Śrem	starostwo, ul. Mickiewicza 17	2588/A	1996
18	Śrem	budynki Bractwa Kurkowego, ul. Zamenhofs (kręgielnia - dawna strzelnica, świetlica, budynek administracyjny)	2243/A	1992
19	Śrem	kościół parafialny pw. NMP Wniebowziętej, ul. Farna 9	2427/A	1932
20	Śrem	ogrodzenie - mur z bramami	586/A	1969
21	Śrem	cmentarz przykościelny	2242/A	1992
22	Śrem	cmentarz parafialny ul. Cmentarna	2239/A	1992
23	Śrem	zespół klasztorny klarysek, ul. Promenada 7: kościół klasztorny pw. św. Ignacego Loyoli, ob. kaplica szpitalna, klasztor, ob. Zakład Pielęgnacyjno - Opiekuńczy ogród klasztorny	856/Wlkp/A	1970, 2011
24	Śrem	park „Wójtostwo”	2016/A	1985
25	Śrem	dom, ul. Wawrzyniaka 2	880/A	1970
26	Śrem	Bank Ludowy, ul. Wawrzyniaka 3	782/Wlkp/A	2011
27	Śrem	dom z oficyną, ul. Kościuszki 2/Rynek	2303/A	1994
28	Śrem	kamienica ul. Kościuszki 10	2279/A	1993
29	Śrem	dom, ul. Matuszewskiego 2	2309/A	1994
30	Śrem	dom, ul. Marciniaka 2	2298/A	1994

LP.	MIEJSCOWOŚĆ	OBIEKT	NR REJESTRU	ROK WPISU
31	Śrem	zespół klasztorny Franciszkanów: kościół pw. Narodzenia NMP, klasztor, ogrodzenie z bramami	2428/A 582/A	1932 1969
32	Śrem	kościół szpitalny, ob. parafialny pw. Św. Ducha	877/A	1970
33	Śrem	ratusz, Pl. 20 Października 1	1018/A	1970
34	Śrem	historyczne założenie urbanistyczne miasta	543/49/A 2254/A	1956 1992
35	Śrem	wodociągowa wieża ciśnień, ul. Mickiewicza	2002/A	1985
36	Śrem	budynek odlewni żeliwa ul. Kolejowa/Kilińskiego	2352/A	1995
37	Śrem	zespół koszarowy przy ul. Sikorskiego (koszary I, koszary II, 3 budynki zaplecza, ujeżdżalnia, internat przy ul. Kilińskiego, 3 wille oficerskie)	2302/A	1994
38	Śrem	lazaret z kaplicą, ob. dom opieki społecznej, ul. Farna 16	55/Wlkp/A	2001
39	Śrem	wikariat, ob. dom opieki społecznej, ul. Farna 18	56/Wlkp/A	2001
40	Śrem	gimnazjum śremskie, ob. LO, ul. Poznańska 11, sala gimnastyczna	2619/A	1997
41	Śrem	budynek stacji pomp i filtrów, ul. Franciszkańska 14	785/Wlkp/A	2010
42	Śrem	Zespół kamienic Spółdzielni Mieszkaniowej Urzędników Niemieckich: kamienica, ul. Poznańska 20 kamienica, ul. Poznańska 22 kamienica, ul. Poznańska 24	1153/Wlkp/A 1154/Wlkp/A 1155/Wlkp/A	2022 2022 2022
43	Zbrudzewo	zespół dworski: dwór, park	965/Wlkp/A	2015

Tabela nr 2. Stanowiska archeologiczne wpisane do rejestru zabytków na terenie powiatu śremskiego

LP.	MIEJSCOWOŚĆ	OBIEKT	NR REJESTRU	DATA REJESTRU
GMINA BRODNICA				
1	Chaławy	osada neolityczna, stan. 15, AZP 58-27/34,	2223/A 41/Wlkp./C	20.02.1992 r. 07.09.2007 r.
GMINA DOLSK				
1	Masłowo	cmentarzysko ciałopalne stan. 1, AZP 61-29/96	653/A 39/Wlkp./C	25.06.1969 r. 26.11.2007 r.
2	Ostrowieczno	grodzisko kultury łużyckiej, stan.1, AZP 61-29/227	794/A 38/Wlkp./C	08.12.1969 r. 07.09.2007 r.
3	Lubiatowo	grodzisko stożkowate, grodzisko stożkowate, stan. 1, AZP 61-28/125	2056/A 40/Wlkp./C	20.01.1986 r. 07.09.2007 r.
GMINA KSIĄŻ WIELKOPOLSKI				
1	Włóściejewki	grodzisko stożkowate, stan. 1, AZP 60-30/167	2169/A 42/Wlkp/C	10.01.1989 r. 07.09.2007 r.
GMINA ŚREM				
1	Mórka	grodzisko późnośredniowieczne, stan. 1, AZP 61-28/61	1971/A 43/Wlkp./C	10.12.1984 r. 07.09.2007 r.
2	Psarskie	cmentarzysko	1654/A 45/Wlkp/C	13.12.1974 r. 07.09.2007 r.
3	Śrem	grodzisko, stan. 7, AZP 59-28/108	orzeczenie konserwatorskie nr KI.IV-73/34/57, poz. 43 44/Wlkp./C	04.05.1957 r.

6.4.2. Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków

Zgodnie z ustawą z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. 2024 poz. 1292) zabytek ruchomy to rzecz ruchoma, jej część lub zespół rzeczy ruchomych będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową. Wpisu zabytku ruchomego do rejestru zabytków dokonuje wojewódzki konserwator zabytków na wniosek właściciela, a tylko w szczególnych okolicznościach z urzędu, pod warunkiem, że istnieje uzasadniona obawa zniszczenia, uszkodzenia lub nielegalnego wywieżenia zabytku za granicę. Co ważne

w rejestrze zabytków ruchomych nie znajdziemy obiektów muzealnych wpisanych do inwentarzy muzealnych oraz materiałów bibliotecznych wchodzących w skład narodowego zasobu bibliotecznego.

Zabytki ruchome na terenie powiatu śremskiego znajdują się głównie w kościołach rzymskokatolickich i stanowią ich wyposażenie lub wystrój. Wykaz zabytków ruchomych znajduje się w Tabeli nr 3, która wytworzona została na podstawie dokumentów gminnych wskazanych w Tabeli nr 4.

Do wpisania do rejestru zabytków kwalifikują się zespoły wyposażenia i wystroju kościołów parafialnych w Książu Wlkp., Mchach i Chwałkowie Kościelnym oraz wystrój sztukatorski sali balowej pałacu w Mchach autorstwa Michała Ceptowicza z 1792 r. z motywami roślinnymi i scenami figuralnymi, a także znaczna ilość występujących na terenie gminy kapliczek i figur przydrożnych.

Tabela nr 3. Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków na terenie powiatu śremskiego

LP.	MIEJSCOWOŚĆ	OBIEKT	NR REJESTRU	DATA REJESTRU
GMINA BRODNICA				
1	Brodnica	wystrój i 33 elementy wyposażenia kościoła pw. św. Katarzyny	122/Wlkp/B	26.05.2008 r.
2	Brodnica	nagrobek Józefa Wybickiego na cmentarzu przy kościele pw. św. Katarzyny	505/Wlkp/B	11.05.2018 r.
3	Łtówiec	wystrój i 27 elementów wyposażenia kościoła pw. św. Andrzeja i MB Łtowieckiej	120/Wlkp/B	09.05.2008 r.
4	Jaszkowo	wystrój i 27 elementów wyposażenia kościoła pw. św. Barbary	95/Wlkp/B	04.07.2007 r.
5	Manieczki	ołtarz Narodzenia NMP w kaplicy-rotundzie	525/Wlkp/B	29.03.2019 r.
6	Żabno	43 elementy wystroju i wyposażenia kościoła pw. św. Jakuba Apostoła	226/Wlkp/B	31.05.2012 r.
7	Żabno	dwa pomniki nagrobne oraz krzyż przydrożny na cmentarzu parafialnym	22/Wlkp/B	19.09.2000 r.
GMINA DOLSK				
1	Błajejewo	13 elementów wyposażenia kościoła pw. św. Jakuba	78/Wlkp/B	09.01.2006 r.

LP.	MIEJSCOWOŚĆ	OBIEKT	NR REJESTRU	DATA REJESTRU
2	Dolsk	60 elementów wystroju i wyposażenia kościoła pw. św. Michała Archanioła	225/Wlkp/B	17.05.2012 r.
3	Dolsk	11 elementów wystroju i wyposażenia plebanii parafii pw. św. Michała Archanioła	248/Wlkp/B	08.10.2012 r.
4	Dolsk	13 elementów wystroju i wyposażenia kościoła pw. św. Ducha	247/Wlkp/B	08.10.2012 r.
5	Dolsk	5 elementów wystroju i wyposażenia kościoła filialnego pw. św. Wawrzyńca	295/Wlkp/B	14.06.2013 r.
6	Wieszczyżyn	39 elementów wystroju i wyposażenia kościoła parafialnego pw. św. Rocha	180/Wlkp/B	27.07.2010 r.
GMINA KSIĄŻ WIELKOPOLSKI				
1	Gogolewo	34 elementy wystroju i wyposażenia kościoła parafialnego pw. Podwyższenia Krzyża	158/Wlkp/B	07.09.2009 r.
2	Gogolewo	ambona w kościele parafialnym pw. Podwyższenia Krzyża	576/Wlkp/B	18.01.2021 r.
3	Mchy	44 elementy wystroju i wyposażenia kościoła pw. św. Marcina	411/Wlkp/B	23.06.2015 r.
4	Włoskiejewki	wystrój i 27 elementów wyposażenia kościoła pw. NMP Niepokalanie Poczętej	108/Wlkp/B	10.01.2008 r.
GMINA ŚREM				
1	Błociszewo	33 elementy wystroju i wyposażenia kościoła pw. św. Michała Archanioła	129/Wlkp/B	08.08.2008 r.
2	Dalewo	30 elementów wyposażenia kościoła pw. św. Wojciecha	393/B	1978 r.
3	Dalewo	33 elementy wystroju i wyposażenia kościoła parafialnego pw. św. Wojciecha	321/Wlkp/B	20.01.2014

LP.	MIEJSCOWOŚĆ	OBIEKT	NR REJESTRU	DATA REJESTRU
4	Mórka	31 elementów wyposażenia kościoła pw. NMP Wniebowziętej	79/Wlkp/B	09.01.2006 r.
5	Śrem	50 elementów wyposażenia kościoła NMP Wniebowziętej	3/Wlkp/B	15.12.1999 r.
6	Śrem	figura Matki Boskiej z Dzieciątkiem na rynku	37/Wlkp/B	03.09.2002 r.
7	Śrem	17 elementów wystroju i wyposażenia zespołu poklasztornego pw. św. Ignacego Loyoli przy Zakładzie Pielęgnacyjno-Opiekuńczym	135/Wlkp/B	14.10.2008 r.
8	Śrem	malowidła ściennie z kościoła farnego pw. NMP Wniebowziętej	162/Wlkp/B	16.10.2009 r.
9	Śrem	24 elementy wyposażenia kościoła filialnego pw. Narodzenia NMP	206/Wlkp/B	26.06.1995 r.

6.4.3. Gminne ewidencje zabytków, Gminne programy opieki nad zabytkami na terenie powiatu

Wśród zadań własnych gminy, wynikających z ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U. 2024 poz. 1465 z późn. zm.) należą m.in. sprawy ochrony zabytków i opieki nad zabytkami. Natomiast art. 4 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. 2024 poz. 1292) wymaga od gmin m.in. zapewnienia warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie oraz zapobiegania zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków. Instrumentem służącym realizacji powyższych obowiązków służyć ma gminna ewidencja zabytków.

Zgodnie z art. 22 ust. 4 ww. ustawy wójt (burmistrz, prezydent miasta) prowadzi gminną ewidencję zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomych z terenu gminy. W gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte:

1. zabytki nieruchome wpisane do rejestru;
2. inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków;
3. inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

Stworzenie gminnej ewidencji zabytków jest niezbędne, gdyż jest ona podstawą do stworzenia gminnego programu opieki nad zabytkami.

Z kolei Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. (Dz. U. 2021 poz. 56) określa szczegółowy sposób prowadzenia rejestru zabytków oraz krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków, w tym dotyczących zabytków archeologicznych. Zostało ono zmienione rozporządzeniem z dnia 10 września 2019 r. (Dz. U. 2019 poz. 1886), które wprowadziło m.in. wzory kart ewidencyjnych dla zabytków archeologicznych lądowych i podwodnych.

Wzory kart ewidencyjnych dla zabytków archeologicznych są zawarte w załącznikach do tego rozporządzenia, co umożliwia gminom prawidłowe dokumentowanie takich obiektów.

Na terenie powiatu śremskiego wszystkie gminy posiadają wykonaną gminną ewidencję zabytków, jednak wymagają one zaktualizowania ze względu na odległy czas opracowania. Obecnie gmina Dolsk i gmina Brodnica są w trakcie aktualizacji gminnej ewidencji zabytków. Tylko jedna z gmin posiada aktualny Gminny program opieki nad zabytkami – jest to gmina Śrem. Informacje o wszystkich gminach znajdują się w Tabeli nr 4.

Tabela nr 4. Stan opracowanych gminnych ewidencji zabytków oraz Gminnych programów opieki nad zabytkami na terenie powiatu śremskiego

LP.	GINA	GINNA EWIDENCJA ZABYTEKÓW	GINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTEKAMI
1	Brodnica	opracowana w 2011 r.	nieaktualny, opracowany na lata 2008 - 2011
2	Dolsk	opracowana w 2008 r.	nieaktualny, opracowany na lata 2008 - 2011
3	Książ Wielkopolski	opracowana w 2009 r.	nieaktualny, opracowany na lata 2008 - 2011
4	Śrem	opracowana w 2018 r.	opracowany na lata 2022-2025

Jeżeli zaś weźmiemy pod uwagę gminne ewidencje zabytków archeologicznych, to najbardziej aktualną i zgodną z ww. Rozporządzeniem ewidencję posiada gmina Dolsk, która w 2022 roku dokonała aktualizacji kart gminnej ewidencji zabytków. Obecnie cały zbiór podlega uzgodnieniom z Wojewódzkim Urzędem Ochrony Zabytków w Poznaniu. Gmina Śrem przyjęła gminną ewidencję zabytków stanowisk archeologicznych Zarządzeniem Nr 49/2013 Burmistrza Śremu z dnia 8 maja 2013 r. Gmina Brodnica nie posiada gminnej ewidencji zabytków archeologicznych, niemniej przystąpiła do jej wykonania. Gmina Książ Wielkopolski posiada jedynie opracowaną w 2009 r. gminną ewidencję zabytków, której aktualizacja przewidziana jest na przyszły rok.

6.4.4. Zabytki archeologiczne

Zabytek archeologiczny to, zgodnie z ustawą z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. 2024 poz. 1292), zabytek nieruchomy, będący powierzchnią, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów albo zabytek ruchomy, będący tym wytworem.

Na terenie powiatu występują 1473 zewidencjonowane stanowiska archeologiczne (8 wpisanych do rejestru zabytków), w tym (Tabela nr 5):

- grodziska: 14,
- osady: 1402,
- cmentarzyska: 54,
- inne: 3.

Tabela nr 5. Stanowiska archeologiczne zewidencjonowane i wpisane do rejestru zabytków na terenie powiatu śremskiego

STANOWISKA ARCHEOLOGICZNE	LICZBA OGÓŁEM				LICZBA STANOWISK WPISANYCH DO REJESTRU ZABYTKÓW			
	gmina Brodnica	gmina Dolsk	gmina Książ Wlkp.	gmina Śrem	gmina Brodnica	gmina Dolsk	gmina Książ Wlkp.	gmina Śrem
Grodziska	1	7	3	3	-	2	1	2
Osady	363	442	296	301	1	-	-	-
Cmentarzyska	11	31	3	9	-	1	-	1
Inne	1	1	-	1	-	-	-	-
ŁĄCZNIE	376	481	302	314	1	3	1	3

Największy zasób stanowisk archeologicznych występuje na terenie gminy Dolsk. Teren ten był atrakcyjny dla osadnictwa w pradziejach i we wczesnym średniowieczu, na co wskazuje znaczne zagęszczenie stanowisk. Osadnictwo na tym obszarze jest bogate i urozmaicone, zlokalizowane głównie wzdłuż krawędzi i stoków dolinek, m.in. doliny Kanału Obry oraz mniejszych cieków w okolicach wsi Trąbinek, Kotowo i Nowieczek. Stanowiska archeologiczne występują także wzdłuż brzegów jezior Wielkie Dolskie, Trąbinek Ostrowieczno, Nowiec, Mełpińskie i Lubiatówko. Wyraźne skupisko pozostałości po dawnym osadnictwie odnotowuje się w okolicy miejscowości Dolsk, Mełpin, Mszczyczyn, Ostrowieczno, Księginki, Kotowo, Trąbinek, Nowieczek. Najstarsze ślady osadnictwa związane są z okupowaniem przez krótkotrwałe obozowiska mezolitycznych społeczności myśliwsko - rybactwa krawędzi małych dolin w pobliżu wsi Nowieczek, Ostrowieczno, Lubiatowo, Mszczyczyn. Na uwagę zasługuje osada neolityczna w Małachowie. Wśród punktów osadniczych z epoki brązu szczególną wartość reprezentują osady kultury łużyckiej w Mełpinie, Kotowie, Trąbinku i Mszczyczynie oraz cmentarzysko ludności kultury łużyckiej w Małachowie. Z okresu wpływów rzymskich (epoka żelaza) pochodzą rozległe osady w Księginkach i Pokrzywnicy. Obszary wokół miejscowości Kotowo, Dolsk, Nowieczek, Ostrowieczno, Mełpin i Księginki należy uznać za

domenę osadnictwa wczesno i późnośredniowiecznego oraz funkcjonującego w czasach nowożytnych.

Osadnictwo pradziejowe na obszarze gminy Brodnica koncentruje się głównie na krawędziach i stokach dolinek cieków wodnych, m.in. w okolicach Żabna i Iłowca Wielkiego. Liczniejsze stanowiska archeologiczne zlokalizowane są także między Grzybno i kanałem Szymanowo - Grzybno od miejscowości Brodnica po Górkę. Najstarsze ślady osadnictwa związane są z okupowaniem krawędzi małych dolin w pobliżu Żabna i Jaskowa przez krótkotrwałe obozowiska mezolitycznych społeczności myśliwsko - łowieckich. Z okresem neolitu związane są pozostałości osadnictwa kultury pucharów lejkowatych, szczególnie licznie reprezentowane na obszarach przynależących do wsi Esterpole, Grzybno i Żabno. Wśród punktów osadniczych z okresu brązu i żelaza szczególną wartość reprezentują skupiska osad ludności kultury łużyckiej i pomorskiej w okolicach Jaskowa, Iłowca Wielkiego i Górki. Natomiast miejscem szczególnej koncentracji osadnictwa wczesnośredniowiecznego oraz z okresu nowożytnego były okolice Brodnicy, Grzybna i Żabna.

Osadnictwo pradziejowe na terenie gminy Książ Wlkp. skupia się głównie na krawędziach i stokach dolinek cieków wodnych. Obszarem skoncentrowanego osadnictwa są stoki i krawędzie terenu w rejonie bezimiennych jezior i ich dopływów w okolicach miejscowości Książ, Kiełczynek, Konarskie i Włosćiejewki. Stanowiska archeologiczne zlokalizowano także na południe od jeziora Jarosławskiego. Najstarsze ślady osadnictwa na odnośnym obszarze związane są z krótkotrwałym okupowaniem przez ludność z epoki kamienia wydm w okolicach wsi Kiełczynek, Konarzycy oraz Konarskie. Wśród punktów osadniczych pochodzących z okresu neolitu szczególną wartość reprezentują pozostałości osad ludności kultury pucharów lejkowatych z Jarosławek, Włosćiejewek, Brzostowni, Radoszkowa i Konarzyc. Uwagę zwracają również relikty z młodszych okresów przedhistorycznych - z epok brązu i żelaza. Są to szczególnie liczne pozostałości osad ludności kultury łużyckiej i pomorskiej z okolic Konarzyc, Kiełczynka i Włosćiejewek oraz ludności kultury przeworskiej w Jarosławkach, Konarzycach, Kiełczynku i Książu Wlkp. Z wcześniejszym średniowieczem związane są rozległe osady (tj. o dużym rozrzucie ceramiki) w okolicach Kiełczynka i Konarskich. Interesujący późnośredniowieczny zespół osadniczy tworzą obiekty ze stanowisk lokalizowanych w okolicach grodziska we Włosćiejewkach. Wyraźne skupisko pozostałości po osadnictwie nowożytnym odnotowano w okolicach wsi Mchy i Chwałkowo Kościelne, wokół rozciągających się tam cieków wodnych i podmokłych łąk.

Gmina Śrem była bardzo atrakcyjna dla osadnictwa w pradziejach i we wczesnym średniowieczu. Osadnictwo o znacznym zagęszczeniu występuje zwłaszcza na terasie nadzalewowej Warty - w pasie o szerokości 1 km. Na wschód od Warty najwyższą frekwencję wykazują stanowiska kultury łużyckiej i z okresu wpływów rzymskich, a następnie z okresu późnego średniowiecza. Dużo mniej intensywne osadnictwo występowało w okresie wczesnego średniowiecza. Skupiska stanowisk z epoki kamienia i kultury łużyckiej występują w okolicach miejscowości Góra i Szymanowo, natomiast późnego średniowiecza i okresu

nowożytnego wokół miejscowości Góra. Zagęszczenie stanowisk występuje w rejonie jeziora Móreckiego i Grzymisławskiego. Wyraźne skupisko pozostałości po dawnym osadnictwie odnotowuje się także w okolicy miejscowości Krzyżanowo i Błociszewo, wokół rozciągających się tam cieków wodnych i podmokłych pól. Najstarsze ślady osadnictwa związane są z okupowaniem krawędzi małych dolin w pobliżu wsi Niestabin i Grzymisław przez krótkotrwałe obozowiska mezołitycznych społeczności myśliwsko - rybackich. Wśród punktów osadniczych z okresu brązu i żelaza szczególną wartość reprezentują osada wczesnobrązowa w Niestabinie oraz osady kultury łużyckiej i pomorskiej w okolicach miejscowości Mórka i Niestabin.

Na terenie powiatu występują stanowiska archeologiczne o własnej formie krajobrazowej:

- gmina Brodnica:

Grzybno, stan. 1, AZP 57-27/37 - grodzisko późnośredniowieczne.

- gmina Dolsk:

Ostrowieczno, stan. 1, AZP 61-29/227 - grodzisko kultury łużyckiej,

Ostrowieczno, stan. 3, AZP 61-29/224 - grodzisko pierścieniowate,

Lubiatowo, stan. 1., AZP 61-28/125 - grodzisko stożkowate,

Lubiatowo, stan. 38, AZP 61-28/148 - grodzisko stożkowate,

Lubiatowo, stan. 37, AZP 61-28/147 - cmentarzysko kurhanowe,

Kotowo, stan. 68, AZP 61-29/86 - grodzisko stożkowate,

Drzonek, stan. 5, AZP 61-29/92 - kurhan,

Dolsk, stan. 5, AZP 61-29/262 - grodzisko.

- gmina Książ Wielkopolski:

Włóściejewki, stan. 1, AZP 60-30/167 - grodzisko stożkowate,

Włóściejewki, stan. 2, AZP 60-30/154 - grodzisko,

Mchy, stan. 42, AZP 61-30/62 - grodzisko,

Książ Wlkp., stan. 1, AZP 60-30/103 - grodzisko stożkowate.

Wszystkie stanowiska archeologiczne zewidencjonowane zostały w ramach Archeologicznego Zdjęcia Polski (AZP), czyli programu badawczo - konserwatorskiego, stanowiącego podstawową metodę ewidencjonowania stanowisk archeologicznych. Program ten systematyzuje dotychczasowy zasób wiedzy w rozpoznaniu archeologicznym terenu poprzez badania powierzchniowe oraz uwzględnienie wszelkich informacji zawartych w archiwach, zbiorach muzealnych, instytucjach, publikacjach.

Spośród zabytków archeologicznych występujących na terenie powiatu śremskiego dobrym stanem zachowania, niewymagającym żadnych zabiegów konserwatorskich cechuje się grodzisko we Włóściejewkach, które jest dobrze zachowane i funkcjonuje jako nieużytek. Grodzisko w Lubiatowie, położone na terenie rekreacyjnym, wymaga zabezpieczenia i uzupełnienia ubytków w rzeźbie. Grodziska w Ostrowiecznie, Mórce i Śremie funkcjonują jako nieużytki i wymagają oznakowania oraz odsłonięcia rzeźby.

Głównym zagrożeniem dla zabytków archeologicznych z terenu powiatu są nielegalne poszukiwania z użyciem wykrywacza metali, które powodują niszczenie grodzisk, cmentarzysk i kurhanów. Niekorzystny wpływ na zabytkowe stanowiska archeologiczne wywierają także inwestycje przemysłowe, mieszkaniowe, budowa dróg i obwodnic, melioracje, budowa zbiorników retencyjnych oraz intensywne użytkowanie pól uprawnych (głęboka orka). Zagrożenie dla dziedzictwa archeologicznego stanowi także rozwój turystyki zwłaszcza nad rzekami, jeziorami i w obszarach leśnych. Tereny te atrakcyjne pod względem rekreacyjnym często były okupowane przez ludzi w pradziejach i wczesnym średniowieczu. Dostęp do wody, który stanowił podstawę egzystencji osadniczej umożliwiał tworzenie niezwykle licznych osad o metryce sięgającej od epoki kamienia po czasy nowożytne.

Na terenie powiatu śremskiego najmniej narażone na zniszczenie są stanowiska archeologiczne położone w lasach oraz na nieużytkach. Ich położenie – często trudno dostępne – oraz warunki środowiskowe chronią je przed działalnością człowieka i intensywnym rolnictwem. W przypadku lasów drzewa i ich korzenie stabilizują glebę i ograniczają erozję, a warstwa ściółki chroni stanowisko przed działaniem wody i wiatru. Jeśli zaś chodzi o nieużytki, to kluczowym jest tutaj brak orki, nawożenia i ciężkiego sprzętu, które mogłyby przyczynić się do powstania zniszczeń.

Aby zapobiec zniszczeniu stanowisk archeologicznych, prace ziemne prowadzone w strefie ochrony stanowisk archeologicznych wymagają prowadzenia prac archeologicznych w zakresie uzgodnionym z Wielkopolskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków. Jest to szczególnie ważne podczas takich inwestycji jak: budowa obwodnic, dróg, zbiorników retencyjnych, kopalń kruszywa, gdyż inwestycje te z uwagi na szerokopłaszczyznowy charakter prac ziemnych w bezpowrotny sposób niszczą substancję zabytkową i obiekty archeologiczne. Rozwój przemysłu, turystyki i budownictwa mieszkaniowego może stanowić istotne zagrożenie dla zabytków archeologicznych, dlatego istotne jest wypełnianie przez inwestorów wymogów konserwatorskich określonych przez Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, a także uwzględnianie opinii i decyzji konserwatorskich w wydawanych przez starostę pozwoleniach na budowę. Bardzo ważną sprawą jest również edukacja mieszkańców powiatu na temat wartości znalezisk archeologicznych i potrzeby ich zachowania.

Ochrona stanowisk archeologicznych i nawarstwień kulturowych przy inwestycjach związanych z zabudowaniem i zagospodarowaniem terenu powinna mieć swoje odbicie w ujmowaniu zagadnień związanych z ochroną zabytków w planach zagospodarowania przestrzennego, warunkach zabudowy i inwestycjach celu publicznego oraz respektowaniu zapisów dotyczących ochrony zabytków archeologicznych w opiniach i decyzjach właściwego miejscowo konserwatora zabytków.

W przypadku stanowisk archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków istnieje zakaz prowadzenia wszelkich prac ziemnych naruszających strukturę gruntu, a prace porządkowe

prowadzone w jego obrębie wymagają uzgodnienia z właściwym miejscowo konserwatorem zabytków.

Powiat śremski w najbliższych latach nie planuje inwestycji, które wiążą się z pracami ziemnymi, które mogłyby nieść zagrożenie dla zabytków archeologicznych.

6.5. Zabytki o najważniejszym znaczeniu dla powiatu

Na terenie powiatu śremskiego zachowały się liczne cenne zabytki nieruchome, wśród których wymienić należy przede wszystkim:

- **Obiekty sakralne**

Kościół pw. św. Katarzyny w Brodnicy zbudowany został w 1862 r. Wieżę kościelną wzniesiono w latach 1880 - 1890. Świątynia jest jednonawowa, orientowana, zbudowana na planie krzyża. Do przęsła od strony wschodniej przylegają dwie kwadratowe zakrystie z wejściami od zewnątrz. Nawa główna nakryta jest dwuspadowym dachem i krzyżuje się z transeptem nakrytym nieco niższym dachem z sygnaturką pośrodku skrzyżowania. Elewacje świątyni są ceglane ze szczytami w transepcie i wielokondygnacyjną wieżą od zachodu, która przykryta jest hełmem z iglicą. Na szczególną uwagę zasługuje klasycystyczne tabernakulum wewnątrz świątyni, dwa późnobarokowe krucyfiksy oraz rzeźby Chrystusa Króla i Matki Boskiej z Dzieciątkiem.

Kościół parafialny pw. św. Andrzeja w Iłowcu pochodzi z 1841 r., zaprojektowany przez budowniczego rejencyjnego Abiht, wybudowany przez Ernesta Meinike ze Śremu. W 1902 r. dobudowano wieżę. Kościół jest w stylu późnoklasycystycznym, murowany, jednonawowy, z dwuspadowym dachem. W ołtarzu głównym znajduje się gotycka rzeźba Matki Boskiej z Dzieciątkiem z ok. 1400 r., rokokowe ołtarze pochodzą z kościoła pobernardyńskiego w Kościanie. Nad ołtarzem głównym znajduje się barokowy obraz św. Andrzeja Apostoła, w ołtarzach bocznych znajdują się: w prawym obraz y św. Antoniego Padewskiego i św. Władysława Węgierskiego, w lewym św. Anny Samotrzeć i św. Kazimierza Królewicza. Na elewacji wieży wisi tablica upamiętniająca 150-lecie świątyni. Przy wejściu na teren przykościelny stoi kolumna maryjna.

Kościół pw. św. Barbary w Jaszkanie to budynek powstały przed 1463 r., późnogotycki, orientowany, jednonawowy z prezbiterium węższym i niższym zamkniętym wielobocznie. Świątynia zbudowana jest z cegieł o układzie polskim, na zewnątrz opięta wielouskokowymi szkarpami. Wewnątrz znajduje się trzyprzęsłowa nawa i dwuprzęsłowe prezbiterium nakryte sklepieniem gwiaździstym z 1 poł. XVI w., w zakrystii zaś sklepienie kolebkowe. Okna i portale są ostrołukowe. Ołtarz główny kościoła pochodzi z 1710 r. i zawiera obraz Trójcy Św. oraz w zwieńczeniu obraz św. Barbary.

Kaplica pw. Narodzenia Najświętszej Marii Panny - kaplica rodowa Wybickich w Manieczkach ufundowana przez Józefa Wybickiego, zbudowana w 1786 r. w bezpośrednim

sąsiedztwie dawnego dworu generała. Kaplica w kształcie rotundy z okrągłym, hełmowym dachem krytym blachą z sygnaturką pośrodku.

Kościół pw. św. Jakuba Apostoła w Żabnie wzniesiono w 1789 r. z fundacji Jakuba Bilińskiego - właściciela wsi. Świątynia jest jednonawowa, konstrukcji sumikowo - łątkowej, od zewnątrz oszalowana, zbudowana na planie krzyża z transeptem. Posiada krótkie i zamknięte wielobocznie prezbiterium. Od południa przy nawie znajduje się kwadratowa wieża z zegarem od frontu oraz kruchtą w przyziemiu. Zwieńczona jest ona metalowym hełmem z dużą latarnią i krzyżem. Wewnątrz niej wiszą cztery dzwony, z których najstarszy pochodzi z 1799 r. Chór muzyczny jest nadwieszony i posiada wybruszenia w części środkowej. Nad chórem na belce widnieje napis i data budowy kościoła 1789. Świątynia posiada wyposażenie jednolite późnobarokowe i klasycystyczne z ok. 1790 r., w tym m.in. ołtarz główny z obrazami św. Jakuba i św. Katarzyny.

Kościół pw. św. Ducha w Dolsku zbudowany został w 1618 r. na miejscu wcześniejszej świątyni ufundowanej wraz ze szpitalem w 1442 r. przez bp. poznańskiego Andrzeja Opalińskiego. Posiada on konstrukcję zrębową, na zewnątrz oszalowany jest deskami, a nawa wzniesiona została na planie zbliżonym do kwadratu. Do nawy przylegają kruchty o konstrukcji szkieletowej. Nad zachodnią kruchtą wznosi się czworoboczna wieża zwieńczona hełmem gontowym z latarnią. We wnętrzu znajduje się belka z krucyfiksem opatrzona w datę budowy. Na uwagę zasługują profilowane otwory drzwiowe o wyraźnych cechach gotyckich, zamknięte łukiem w ośli grzbiet i łukiem podkowiastym.

Kościół pw. św. Jakuba Apostoła w Błazejewie jest niewielkim kościołem zbudowanym w 1676 r. dla drwali wyrabujących okoliczne lasy potrzebne dla wznoszonej wówczas świątyni na Świętej Górze. Kościół jest orientowany, jednonawowy z prezbiterium zamkniętym wielobocznie i dwiema kaplicami przy nawie, tworzącymi rodzaj transeptu. Na dachu góruje wieża z barokowym hełmem zakończonym latarnią. Wyposażenie świątyni zachowało cechy twórczości ludowej. Kościół posiada trzy ołtarze wykonane z drewna.

Kościół pw. św. Michała Archaniola w Dolsku wzniesiony został ok. 1460 r. z fundacji biskupa poznańskiego Andrzeja Opalińskiego i należy do najcenniejszych kościołów gotyckich w Wielkopolsce. Jest to świątynia orientowana, czyli posiadająca prezbiterium zwrócone na wschód, murowana z cegieł w układzie polskim o trójnawowym układzie halowym. Od południa przylegają do niej dwie prostokątne kaplice. Korpus kościoła i gotycka kaplica od zewnątrz opięte są uskokowymi szkarpami. W jego centralnej części znajduje się obraz koronacji Matki Boskiej z 1627 r. z warsztatu wielkopolskiego. Świątynia otoczona jest murem z barokową bramą i dzwonnica z końca XVIII w. zbudowaną na rzucie kwadratu.

Kościół pw. św. Wawrzyńca w Dolsku zbudowany został ok. 1685 r. na rzucie prostokąta z niewydzielonym prezbiterium zamkniętym wielobocznie. Świątynia otoczona jest kamiennym murem zbudowanym na początku XX w. W 1983 r. na skutek huraganu zniszczona została drewniana kwadratowa wieża, którą dobudowano do kościoła w XVIII w. Wyposażenie świątyni pochodzi z XVII w.

Plebania w Dolsku wzniesiona została w latach 1758 - 1770 staraniem proboszcza Marcina Ollrycha. W 1889 r. została gruntownie odrestaurowana. Złożona jest z domu mieszkalnego zwróconego frontem na wschód oraz oficyny usytuowanej pod kątem prostym do domu i połączonej z nim krótkim przejściem. Budynek plebanii jest murowany, późnobarokowy z dachem mansardowym z lukarnami. W 2001 r. odkryto wewnątrz rokokowe polichromie przedstawiające krajobraz z ogrodem otaczającym rezydencję oraz scenki rodzajowe z postaciami muzykantów, pochodzące z ok. 1750 r. Plebania zaliczana jest do najpiękniejszych w Wielkopolsce.

Kościół pw. św. Michała Archaniola w Chwałkowie Kościelnym wzniesiono w 1819 r. na miejscu wcześniejszego - drewnianego. W 1891 r. dobudowano w stylu neogotyckim prezbiterium oraz zakrystię z wieżą. Jest to świątynia orientowana, otynkowana i jednonawowa. W wystroju wnętrza wykorzystano m.in. fragmenty późnogotyckiej płaskorzeźby z Pokłonem Trzech Króli.

Kościół parafialny pw. św. Rocha w Wieszczyźnie to neorenesansowa budowla z 1908 r. Wieża kościoła zwieńczona jest hełmem, z dwoma dzwonami z 1681 r. W oknach znajdują się godne uwagi witraże. Wewnątrz neobarokowe sztukaterie, sklepienia krzyżowe w nawach bocznych, na skrzyżowaniu naw - kopuła. W zach. części kwadratowa kruchta, a wyżej czterokondygnacyjna, barokowa wieża. W prezbiterium w oknach po bokach ołtarza głównego witraż Serca Matki Boskiej i Serca Pana Jezusa, przed prezbiterium na ścianie po prawej stronie znajduje się obraz Św. Rocha z poł. XIX w. zachowany z poprzedniego drewnianego Kościoła z 1404 r., który spłonął 30 marca 1906 r. Na zewnątrz znajduje się krypta grobowa Krzysztoporskich oraz tablice epitafijne. W murze umieszczone są dwie barokowe kapliczki z 1849 r. z figurami św. Jana Nepomucena i Serca Jezusowego.

Kościół pw. Podwyższenia Krzyża Świętego w Gogolewie postawiony został w 1779 r. na wzgórzu, przy zakolu Warty, w odległości ok. 1 km. od wsi. Wybudowany w stylu barokowym, orientowany, o konstrukcji szkieletowej, kryty gontem, jednonawowy z węższym i nieco niższym prezbiterium. W zachodniej części nawy znajduje się kruchta, pod którą jest krypta grobowa. Wewnątrz nawę podzielono dwoma rzędami słupów. Chór muzyczny wsparty na dwóch słupach jest wybrzuszony w kierunku nawy. Ołtarz główny pochodzi z 1780 r. i zawiera krzyż w otoczeniu korony cierniowej.

Kościół pw. Wniebowzięcia NMP. i św. Mikołaja w Książu Wlkp. wzniesiony został w 1755 r. na miejscu świątyni drewnianej, z fundacji dziedzica miasteczka Macieja Wyszogoty Zakrzewskiego. W latach 1948 - 1949 został rozbudowany. Jest to budynek trzynawowy, od strony południowej znajduje się zakrystia, a od strony północnej kaplica Najświętszego Serca Jezusowego. Z wcześniej istniejącego kościoła barokowego zachowana została część zachodnia (obecnie prezbiterium), część transeptu włączona w nowy korpus oraz obraz Matki Boskiej z 1 poł. XVII w. Na suficie znajdują się trzy plafony: obraz Matki Boskiej Wniebowziętej, Agnus Dei oraz obraz przedstawiający polskich świętych i aniołów adorujących Ducha Świętego.

Kościół ewangelicki, ob. rzymskokatolicki pw. św. Antoniego Padewskiego w Książu Wielkopolskim - świątynia ta pierwotnie stanowiła zbór ewangelicki (do 1945 r.), została zbudowana w 1794 r. na miejscu domu modlitwy przez ewangelików. Była to budowla konstrukcji węglowej z wieżyczką. Drewno do budowy zostało podarowane przez ówczesnego właściciela Książa, Ignacego Zakrzewskiego. W 1836 r. budowla została gruntownie wyremontowana. Kościół został przebudowany w 1914 r. Posiada obecnie wieżę w stylu neobarokowym, na której umieszczony jest zegar.

Kościół pw. św. Marcina biskupa w Mchach został wzniesiony w latach 1575 - 1616 z fundacji Stanisława Sepińskiego. Jest to świątynia późnorenesansowa, orientowana, zbudowana na układzie jednonawowym z nawą dwuprzęsłową. Przy nawie od strony zachodniej stoi kwadratowa wieża z kruchtą w przyziemiu. W łuku tęczowym znajduje się kartusz z literami HP AD 1616. Chór muzyczny posiada wybruszoną balustradę wspartą na czterech kolumnkach. W pobliżu prezbiterium usytuowany jest późnorenesansowy nagrobek Stanisława Sepińskiego i jego żony Katarzyny z ok. 1600 r. Wewnątrz wieży wisi renesansowy dzwon z wybitą datą 1624.

Kościół pw. Niepokalanego Poczęcia NMP we Włociszewkach to świątynia późnogotycka, zbudowana w pocz. XVI w., reprezentująca styl gotyku nadwiślańskiego, orientowana, parterowa, murowana z cegły w układzie polskim z użyciem zendrówki o dwuspadowym dachu pokrytym dachówką. Ołtarz główny zawiera obraz Matki Boskiej z Dzieciątkiem z 1 poł. XVII w. Na zewnętrznej ścianie znajduje się wmurowany w ścianę gład ze śladami stóp, nawiązujący do legendy o powstaniu kościoła.

Kościół NMP Wniebowziętej w Śremie to późnogotycki kościół zwieńczony 62 m wieżą. Czas jego powstania jest nieokreślony, prawdopodobnie budowę rozpoczęto po 1393 r. Jedną z kaplic, obecnie zakrystię, dobudowano w 1504 r., a kilka lat później wzniesiono wieżę. Kaplica Chłapowskich powstała w 1627 r. Jednonawowe wnętrze przykrywa sklepienie gwiaździste z XV/XVI w. Do zabytkowego wnętrza kościoła należą: ołtarz boczny, późnorenesansowy obraz Adoracja Matki Boskiej przez św. Wojciecha i św. Stanisława z ok. 1620 r., ołtarz główny z 1892 r. ze zdobiącymi go rzeźbami św. Piotra i Pawła, a w nim kopia obrazu Tycjana Wniebowzięcie Najświętszej Marii Panny z tego samego okresu. Na uwagę zasługuje również przyścienny nagrobek Jerzego Jączyńskiego, zmarłego w 1597 r. podstarościego śremskiego.

Kościół pw. św. Ducha w Śremie jest drugim najstarszym kościołem w mieście. Postawiony został w 1614 r., a po przejęciu go przez protestantów przebudowany w 1840 r. Jest to budynek jednonawowy z niewydzielonym prezbiterium o dwuspadowym, jednokalenicowym dachu, murowany z cegły w układzie polskim. Od wschodu znajduje się kaplica, a od zachodu kruchta neogotycka. Wnętrze kościoła zachowało wiele elementów nawiązujących do dawnego zboru ewangelickiego z charakterystycznymi balkonami. Fasada ozdobiona jest czworokątnymi wieżyczkami oraz ostrołukowym szczytem.

Kościół pw. św. Wojciecha w Dalewie powstał na pocz. XIV w. i należy do najstarszych zabytków powiatu. Pierwsze wzmianki o kościele pochodzą z 1367 r. Świątynia została

przebudowana po pożarze w XVII w. Jest to budynek wczesnogotycki, jednonawowy, z nieco węższym prezbiterium, przykryty stropem, murowany z cegły w układzie polskim. W zakrystii znajduje się dwuprzęsłowe sklepienie kolebkowo - krzyżowe. Okna usytuowane są w tynkowanych obramieniach, zamknięte łukami odcinkowymi, a dach zwieńczony wieżyczką z 1697 r. Na uwagę zasługuje bogate wnętrze kościoła. Zamurowane wnęki okien prezbiterium zdobią barokowe freski. Ambona pochodząca z późnego renesansu ozdobiona jest malowanymi postaciami czterech ewangelistów. Na ścianie zewnętrznej znajduje się tablica poświęcona ks. Piotrowi Wawrzyniakowi. Ciekawy element architektury stanowi dzwonnica konstrukcji szkieletowej z 1878 r., w której znajdują się dwa dzwony: z 1868 i 1926 r.

Kościół pw. św. Michała Archaniola w Błociszewie wzniesiony został w 1 poł. XVIII w. na miejscu wcześniejszego, pochodzącego z XV w. Posiada on konstrukcję szkieletową, na zewnątrz oszalowaną. Wewnątrz znajduje się nadwieszony chór muzyczny, wybruszony ku nawie. Okna zdobią neorenesansowe witraże z 1906 r., a małą wieżyczkę zegar pochodzący z 1847 r. Budynek posiada dwuspadowy dach kryty łupkiem.

Kościół pw. Wniebowzięcia NMP w Mórce pochodzi z poł. XVII w., posiada konstrukcję szkieletową, wypełnioną gliną, jest oszalowany, jednonawowy, z węższym i nieco niższym prezbiterium. Łuk tęczyowy koszowy wsparty jest na kolumnach tokańskich, a ściany rozczłonkowane pilastrami podtrzymującymi belkowanie. Ołtarz główny jest drewniany, malowany, wczesnobarokowy z końca XVII w., a drzwi prezbiterium do zakrystii żelazne z listwową kratownicą z XVII w. Do najstarszych części kościoła należy nawa z wielobocznie zamkniętym chórem oraz zakrystia, w której znajduje się sklepienie kolebkowe z lunetami ozdobione rozetkami i główkami aniołków. Wnętrze kościoła prezentuje wystrój barokowy. Przy kościele znajduje się brama - dzwonnica z XIX w. z dwoma dzwonami z 1612 r.

Zespół poklasztorny Franciszkanów w Śremie powstał na przełomie XVII i XVIII w., składa się z kościoła pw. Narodzenia NMP oraz dawnego klasztoru Franciszkanów. Barokowy kościół jest budynkiem trójnawowym, halowym, z węższym prostokątnym prezbiterium. Wnętrze przykrywa w nawie sklepienie żaglaste, w prezbiterium kolebkowe z lunetami i skromną późnorenesansową sztukaterią z XVII w. Zabudowania klasztorne złożone są z trzech skrzydeł kryjących kwadratowy wirydarz. Oś elewacji frontowej zdobi późnobarokowy portal. W krużganku znajduje się tablica poświęcona ojcu Hieronimowi Gruszeckiemu.

Zespół poklasztorny Klarysek w Śremie obejmuje barokowy kościół św. Ignacego Loyoli oraz budynek poklasztorny pochodzących z XVIII w. W przeszłości na tym miejscu znajdowała się siedziba klasztoru Franciszkanów sprowadzonych do miasta w 1261 r., następnie od 1623 r. żeńskiego zakonu Klarysek oraz od 1855 r. zakonu Jezuitów. Obecnie znajduje się w nim Zakład Opiekuńczo - Leczniczy. Kościół pw. św. Ignacego Loyoli to budynek trzynawowy, o korpusie trzyprzęsłowym i wyższym prezbiterium zamkniętym wielobocznie. Znajduje się w nim chór muzyczny z wybruszoną częścią środkową i boczną.

- **Obiekty rezydencjonalne należące do powiatu śremskiego**

Zespół dworski w Grzybnie składa się z dworu oraz parku. Dwór zbudowany został w latach 1899 - 1905 przez ówczesnego właściciela majątku Franza Geuthnera z wykorzystaniem murów wcześniejszej budowli. Obecnie mieści się w nim Zespół Szkół Rolniczych. Jest to budynek murowany, otynkowany, o dwukondygnacyjnej zakomponowanej horyzontalnej bryle założonej na rzucie prostokąta z płytkimi ryzalitami w bocznych partiach elewacji frontowej, ryzalitem w elewacji tylnej oraz w elewacjach bocznych. Całość wieńczą wysokie, czterospadowe pokryte dachówką dachy z oknami powiekowymi, oświetlającymi wysoką kondygnację poddasza. Elewacje wsparte na wysokim, kamiennym cokole mieszczącym okna płytko posadowionej kondygnacji piwnic pokryte są tynkiem i pozbawione dziś w większości dekoracji architektonicznej. Prostokątne otwory okienne mają układ nieregularny, zdeterminowany wykorzystaniem murów wcześniejszej budowli. Elewacja frontowa zwrócona na zach. poprzedzona jest parterowym gankiem wspartym na dwóch parach kolumn, zwieńczonym parterowym daszkiem z trójkątnym naczółkiem w jego części środkowej. Elewacja tylna posiada trójosiowy ryzalit w części północnej, do którego przylega parterowy przeszklony aneks oświetlający wnętrze zlokalizowanej tu sali. Przy półn. elewacji bocznej zaprojektowano jednoosiowy, zwieńczony czterospadowym daszkiem ryzalit mieszczący klatkę schodową. W jego górnej kondygnacji zachowane zostały pozostałości dekoracji architektonicznej w formie narożnych pilastrów. Wnętrze dworu jest dziś znacznie przekształcone, zaadaptowane i przystosowane do potrzeb szkoły. Zachowały się zarysy dawnego, dwutraktowego układu z wąskim korytarzem biegnącym wzdłuż budynku. Dwór reprezentuje typ architektury schyłkowego historyzmu, w której obok form współczesnych widoczne są echa form barokowych. Teren przed elewacją frontową budynku wypełnia podjazd poprzedzony owalnym klombem gazonowym.

Park założony został w 2 poł. XIX w. i częściowo przekształcony w pocz. XX w. Jego powierzchnia wynosi 2,88 ha. Reprezentuje typ krajobrazowy z malowniczo ukształtowaną kompozycją, w której wykorzystane zostało naturalne ukształtowanie terenu wraz z przepływającym tędy kanałem oraz dwoma stawami w półn. - wsch. części parku. Na uwagę zasługują rosnące tam wiązy i sosny wejmutki.

Stan zachowania zabytku ocenia się jako dobry.

Zespół pałacowy w Psarskim tworzy wybudowany ok. 1867 r. w stylu neogotyckim przez Antoniego Raczyńskiego pałac, który odwołuje się do wzorów angielskich oraz powstały w XIX w. park. Charakterystycznym elementem budynku jest wysoka wieża ozdobiona krenelażem wraz z przylegającym do niej ośmiobocznym aneksem ogrodu zimowego. Asymetryczna elewacja frontowa zwrócona jest ku zachodowi z trójosiowym ryzalitem. W jego części środkowej, zaakcentowanej wieżyczkami, umieszczona została prostokątna płycina z dwoma tarczami herbowymi. Najbogatsze formy uzyskała jednak dekoracja architektoniczna elewacji północnej, powstała w czasie przebudowy ok. 1900 r., od kiedy elewacja ta zaczęła pełnić funkcję frontowej. Otwory okienne i drzwiowe zdobi dekoracja maswerkowa, a nadokienniki w formie oślego grzbietu ozdobione zostały rozetami i tarczami herbowymi. W półn. części

obiektu zachowały się okazałe kamienne schody z neogotycką balustradą dekorowaną motywem maswerku. W zespole pałacowym mieści się obecnie Dom Pomocy Społecznej.

Park o układzie krajobrazowym założony został w XIX w. Jego powierzchnia wynosi 6,2313 ha, a elementem wyróżniającym są: dęby szypułkowe o obwodzie do 610 cm, lipy drobnolistne, graby, tulipanowiec amerykański oraz cis ukształtowany w formie altany. Obecny układ parku, większość zadrzewienia, niektóre elementy sztuki ogrodniczej, dróżki i ścieżki pochodzą sprzed stu lat. Pewne elementy zostały przekształcone przez Grodzickich, Szołdrskich, a ostatnio przez dyrekcję Domu Pomocy Społecznej. Najistotniejszą zmianą jest powiększenie parku kosztem dawnych ogrodów od strony płn. i wsch. Park pełni rolę rekreacyjną dla podopiecznych Domu Pomocy Społecznej oraz dla osób ich odwiedzających.

Stan zachowania zabytku ocenia się jako dobry.

- **Parki**

Parki podworskie to obiekty kulturowo - przyrodnicze zasługujące na szczególną uwagę. Poza ekspozycją ciekawych elementów przyrody stanowią niezwykłą oprawę dla zlokalizowanych w ich obrębie zabytkowych obiektów. Na terenie powiatu występuje 38 parków wpisanych do rejestru zabytków.

W gminie Brodnica zabytkowe parki wpisane do rejestru zabytków znajdują się w: Brodnicy, Chaławach, Grabianowie, Grzybnie, Iłowcu, Jaszkanie, Manieczkach, Piotrowie, Przylepkach, Szołdrach. Ich stan jest różny, lecz w ostatnim czasie coraz więcej parków doprowadzanych jest przez właścicieli do pożądanego stanu. W parku w Szołdrach znajdują się pomniki przyrody takie jak: platany klonolistne oraz jesiony wyniosłe.

Szczególne walory krajobrazu gminy Dolsk, w tym: urozmaicona rzeźba terenu, jeziora i cieki wodne, stwarzały doskonałe warunki do tworzenia kompozycji przestrzennej założeń parkowych. Parki lokowane na zboczach rynien jeziornych i w pobliżu jezior pozwalały na stworzenie dużej liczby punktów oraz rozległych osi widokowych, dodając rozmachu nawet niewielkim powierzchniom parkowym. Z dwunastu istniejących parków w gminie Dolsk wpisem do rejestru objętych zostało dziesięć, w miejscowościach: Brzeźnica, Dolsk, Lubiatówko, Mępin, Międzychód, Mszczyszyn, Ostrowieczko, Rusocin, Trąbinek, Wieszczyżyn.

Na terenie gminy Książ Wlkp. wpisem do rejestru objęte są 4 parki w zespołach dworsko i pałacowo - parkowych. Są one zlokalizowane w: Chrzastowie, Mchach, Włociejewkach i Zaborowie. Park we Włociejewkach wyróżniają dwa platany klonolistne o obwodzie 520 i 340 cm.

W gminie Śrem znajduje się 14 zabytkowych parków wpisanych do rejestru zabytków, w miejscowościach: Błociszewo, Dobczyn, Góra, Grzymisław, Kadzewo, Krzyżanowo, Luciny, Łęg, Mechlin, Nochowo, Mórka, Psarskie, Śrem, Zbrudzewo. Jedynie park w Mechlinie jest na bieżąco pielęgnowany.

- **Cmentarze**

Cmentarze stanowią ważny element dziedzictwa kulturowego. Na terenie powiatu śremskiego znajduje się 38 historycznych, zewidencjonowanych cmentarzy, gdzie 23 z nich to cmentarze rzymskokatolickie, 14 to cmentarze ewangelickie, a 1 to cmentarz żydowski.

W gminie Brodnica zachowało się 7 historycznych cmentarzy: po dwa w Brodnicy, Jaszkanie i Żabnie oraz jeden w Łówcu. Sześć z nich to cmentarze rzymsko - katolickie, w tym 3 przykościelne w Brodnicy, Jaszkanie i Żabnie oraz 1 ewangelicki w Żabnie. Żaden z zachowanych w/w cmentarzy nie jest wpisany do rejestru zabytków.

Na terenie gminy Dolsk znajduje się 9 cmentarzy, z których 4 to cmentarze rzymskokatolickie, w tym 2 przykościelne w Dolsku i Wieszczycynie, a pozostałe 5 to cmentarze ewangelickie. Także na tym terenie żaden z cmentarzy nie jest wpisany do rejestru zabytków.

W gminie Książ Wlkp. zachowanych zostało 9 cmentarzy. Pięć z nich to cmentarze rzymsko - katolickie, w tym 2 przykościelne w Gogolewie i Włociejewkach oraz 4 ewangelickie w Konarzycach, Książu, Sroczewie i Zakrzewicach. Wpisem do rejestru zabytków objęte są cmentarze przykościelne w Gogolewie i Włociejewkach.

Pośród 13 cmentarzy usytuowanych na terenie gminy Śrem 8 to cmentarze rzymskokatolickie, 4 - cmentarze ewangelickie i 1 cmentarz żydowski. Do rejestru zabytków wpisany został cmentarz przykościelny pw. NMP Wniebowziętej w Śremie oraz cmentarz parafialny przy ul. Cmentarnej w Śremie.

- **Inne obiekty należące do powiatu śremskiego**

Budynek dawnego starostwa przy ul. Mickiewicza 17 w Śremie zaprojektowany został przez architekta Paula Pitta i powstał w 1904 roku. Jest budowlą na rzucie zbliżonym do litery „L”, murowaną, podpiwniczoną, dwukondygnacyjną, z wysokimi wielopołaciowymi dachami z niską wieżą nakrytą hełmem w części głównej. Rozbudowana bryła składa się z korpusu głównego zryzalitowanego w narożach dwóch elewacji oraz wąskiego skrzydła przylegającego do elewacji tylnej. Ryzality wieńczą bogate szczyty z trójkątnymi frontonami i dekoracją o motywach renesansowych. Przesunięty z osi fasady główny kamienny portal nawiązuje do form renesansu holenderskiego. Układ wnętrz skupiony został wokół sieni o bogatej dekoracji sztukatorskiej, obszernego hallu z ozdobną posadzką ceramiczną oraz klatką schodową doświetloną oknami witrażowymi. Trójbiegowe łamane schody o żeliwnej balustradzie prowadzą do kondygnacji poddasza. W budynku zastosowane zostały formy architektury historyzującej, nawiązującej do renesansu północnego. Obecnie mieści się w nim Starostwo Powiatowe.

Stan zachowania zabytku ocenia się jako dobry.

Gmach dawnego gimnazjum w Śremie wraz z salą gimnastyczną przy ul. Poznańskiej 11 to jedna z najstarszych szkół w Wielkopolsce. Jej absolwentami byli m.in. ks. Piotr Wawrzyniak, prof. Heliodor Świącicki, prof. Antoni Kalina oraz Teodor Jeske - Choiński. Obecnie mieści się tam Liceum Ogólnokształcące. Budynek szkoły powstał w 1869 r. i założony jest na rzucie prostokąta z przylegającym prostopadle od północy do środkowej części elewacji tylnej wydłużonym skrzydłem. Dwu i trójkondygnacyjną bryłę pokrywają niskie, czterospadowe

dachy. Elewacja budynku pozostawiona w nieotynkowanej cegle, przepruta zamkniętymi półkoliście w głównej bryle prostokątnymi otworami okiennymi o regularnym układzie osiowym, nawiązuje do popularnych w XIX w. wzorów zaczerpniętych z kultury romańskiej.

We wnętrzu zachowany jest pierwotny układ pomieszczeń, reprezentacyjna klatka schodowa oraz stolarka drzwiowa. Sala gimnastyczna wybudowana została w 1882 r. w podobnej stylistyce architektonicznej. Przed szkołą znajduje się głąz narzutowy z tablicą upamiętniającą stacjonowanie w tym budynku w 1939 r. sztabu Wielkopolskiej Brygady Kawalerii. Zespół budynków jest interesującym przykładem budowli użyteczności publicznej, charakterystycznych dla epoki i regionu, wzniesionych z zastosowaniem form architektury i dekoracji odwołującej się do epoki średniowiecza i renesansu.

Stan zachowania zabytku ocenia się jako dobry.

Budynek lazaretu przy ul. Farnej 16 w Śremie wraz z przylegającą od strony pld. - zach. kaplicą przyszpitalną powstał w latach 1861 - 1862. W latach 1927 - 1933 nastąpiła rozbudowa obiektu o dodatkowe parterowe skrzydło w południowo - wschodniej elewacji bocznej. Dawny lazaret jest budynkiem założonym na planie prostokąta z nieznacznie zryzalitowaną częścią elewacji frontowej, zwieńczoną trójkątnym naczółkiem z półkolistym oknem. Na osi pseudoryzalitu znajduje się główne wejście. Od strony południowo - zachodniej przylega kaplica z łącznikiem, wysunięte znacznie przed lico elewacji ryzalitu. Budynek posiada zwartą trzykondygnacyjną bryłę, tynkowane elewacje z zachowaną skromną dekoracją architektoniczną w formie gzymsu podokapowego z konsolkami. W elewacji frontowej kaplicy, w kondygnacji piętra, znajduje się półkoliście zwieńczona wnęka z figurą św. Józefa z Dzieciątkiem. Budynek dawnego lazaretu z kaplicą prezentuje formy architektury charakterystyczne dla epoki historyzmu z elewacjami nawiązującymi do klasycyzmu. Obecnie mieści się tam Dom Pomocy Społecznej.

Stan zachowania zabytku ocenia się w przeważającej części jako dobry, natomiast w zakresie ścian zewnętrznych jako dostateczny.

Budynek mieszkalny i budynek gospodarczy przy ul. Marciniaka 2 w Śremie zbudowane zostały na pocz. XX w. Pierwszy z nich to budynek dwukondygnacyjny, podpiwniczony z dachem stromym i poddaszem użytkowym. We frontowej części znajduje się parterowa absyda zakończona tarasem. Ściany zbudowane zostały z cegły pełnej ceramicznej i otynkowane dwustronnie. Dach dwuspadowy, naczółkowy o konstrukcji drewnianej pokryto dachówką ceramiczną karpiówką. Dom spełnia funkcję administracyjną, mieści w sobie siedzibę Powiatowego Zarządu Dróg, Powiatowego Inspektoratu Nadzoru Budowlanego i Poradni Psychologiczno - Pedagogicznej. Budynek gospodarczy to obiekt parterowy, zbudowany w konstrukcji szachulcowej na planie prostokąta. Jest niepodpiwniczony z dachem czterospadowym o konstrukcji drewnianej, kryty dachówką ceramiczną. Spełnia funkcję magazynową.

Stan zachowania zabytku ocenia się jako dobry.

- **Inne**

W powiecie śremskim występują również inne ważne zabytki, które wpływają na unikatowość regionu oraz jego atrakcyjność turystyczną. Z uwagi na ich dużą liczbę przedstawiamy poniżej tylko kilka z nich.

Zespół koszarowy przy ul. Sikorskiego w Śremie zbudowany w latach 1902-1903, w skład którego wchodzi koszary, 3 budynki zaplecza, ujeżdżalnia, internat przy ul. Kilińskiego oraz wille oficerskie przy ul. Mickiewicza. Modernistyczne budynki nawiązują budową do tradycji architektury niemieckiej. W ujeżdżalni w późniejszym czasie mieściła się sala kinowa i gimnastyczna a następnie od 1998 r. Kościół Garnizonowy.

Fabryka Odlewów Żeliwnych przy ul. Kolejowej i ul. Kilińskiego w Śremie. Fabryka Maszyn i Wozów to dzieło Stanisława Malinowskiego, odziedziczone przez syna Franciszka. Początki sięgają roku 1886, kiedy to Malinowski stworzył kuźnię, przekształconą później w odlewnię oraz fabrykę maszyn rolniczych i powozów. Obecnie zachowały się tylko niewielkie fragmenty murów zakładowych.

Spółdzielczy Bank Ludowy im. ks. Piotra Wawrzyniaka. Budynek powstały ok. 1910 r. zwieńczony jest barokowym szczytem z elementami secesji. Na budynku znajduje się płaskorzeźba ks. Piotra Wawrzyniaka z 1933 r. Prace remontowe w budynku prowadzone w latach 2019-2020 odkryły na klatce schodowej banku secesyjne polichromie.

Zespół pałacowy w Błociszewie składający się z pałacu z 1893 r. oraz pozostałości parku krajobrazowego z XVIII/XIX w. Eklektyczny pałac nawiązujący do rokoka zbudowany został wg. projektu Kazimierza Skórzewskiego dla Florentyny z Chłapowskich Kęszyckiej. Jest to parterowy budynek z ukrytym w mansardowym dachu piętrem mieszkalnym. Dekoracja architektoniczna nawiązuje do wzorów barokowych i rokokowych. Majątek należał kolejno do Błociszewskich, a później do Kęszyckich. Od 1973 r. w pałacu mieściło się sanatorium rehabilitacyjno-reumatologiczne.

Zespół pałacowy i folwarczny w Kadzewie, w skład którego wchodzi klasycystyczny pałac z ok. połowy XIX w., park krajobrazowy ze starym drzewostanem oraz zespół folwarczny „Małe podwórze” ze stajnią cugową, powozownią i domem mieszkalnym. Majątek dawniej był własnością Żółtowskich.

Dwór w Gogolewie z końca XVIII w. usytuowany na planie czworokąta, przykryty naczółkowym dachem, to przykład architektury klasycystycznej. Dwór został przebudowany w połowie XIX w. by rozdzielić zabudowania folwarczne od siedziby ziemiańskiej. Obecnie stanowi własność prywatną i w 2018 roku zakończono jego gruntowny remont.

Zespół dworski w Grabianowie. Dwór z około 1830-1840 r. nawiązuje do wzorów renesansowej willi włoskiej, przebudowany w XX wieku, znajduje się w parku krajobrazowym o powierzchni 2,36 ha.

Zespół pałacowy i folwarczny w Iłowcu, utworzony w XIX w. przez Rolfa Lehmana na zrębach starego dworu. Zbudowany w 1866 r. pałac prezentuje style głównie z epoki renesansu. Bogata dekoracja sztukatorska elewacji naśladuje budynek Opery Berlińskiej. W parku krajobrazowym o powierzchni 12 ha znajduje się stary i rzadki drzewostan. Obok duży zespół folwarczny, w skład którego wchodzi: stajnia, ośmioboczny kurnik, dwa spichlerze oraz dwa czworaki.

Zespół dworski w Jaszkanie, składający się z piętrowego pałacu z 1912-1920 r. wzniesionego na planie prostokąta z wglębnym piętrowym portykiem przedzielonym balkonem pierwszego piętra, parkiem krajobrazowym z okazami starych dębów szypułkowych, bramy wjazdowej i oficyny. W 1995 r. całość wykupił Antoni Chłapowski, potomek generała Dezyderego Chłapowskiego, i przekształcił w Międzynarodowy Ośrodek Wyszczolenia Jeździeckiego - Centrum Hipiki Antoniego Chłapowskiego.

Zespół dworski w Manieczkach. W parku krajobrazowym z połowy XVIII wieku o powierzchni 43 ha stoi dwór z 1894 r. będący budowlą parterową na rzucie prostokąta z mieszkalnym poddaszem ukrytym w mansardowym dachu. Stojący tam wcześniej drewniany dwór gen. Józefa Wybickiego spłonął kilka lat po jego śmierci. W latach 1978-1991 w dworze mieściło się muzeum Wybickiego. W skład zespołu wchodzi również barokowa kaplica z 1786 r. w formie rotundy ufundowana przez Wybickiego. Dnia 28 sierpnia 2020 r. Rada Powiatu w Śrebie podjęła rezolucję w sprawie podjęcia działań mających na celu zainteresowanie Polskiego Rządu wykupem Dworku w Manieczkach.

Park dworski w Dolsku. W XIX w. w parku krajobrazowym mieścił się niegdyś Folwark Podrzekta, z którego zachował się zbudowany w 1909 r. neobarokowy dworek. Od 2000 r. majątek należy do firmy Mróz S.A. i mieści się w nim ośrodek konferencyjno-wypoczynkowy Villa Natura.

Zespół dworski w Górze. Tereny pierwotnie należały do rodu herbu Łódzia, następnie biskupstwa poznańskiego, a ok. XVIII w. wykupione zostały przez Gajewskich, którzy wzniesli barokowy dwór, przebudowany w XIX w. Jest to parterowa budowla na prostokątnym rzucie zwieńczona wysokim mansardowym dachem z lukarnami oświetlającymi mieszkalne poddasze. W ostatnich latach dwór przeszedł generalny remont. W otaczającym go parku krajobrazowym o powierzchni 8,69 ha rosną okazałe dęby szypułkowe.

Zespół dworski w Szoldrach. Dwór z XVIII w. wzniesiony przez Zakrzewskich, należący następnie do Wilczyńskich, to parterowy budynek o częściowo zatartych cechach barokowych. Ok. połowy XIX w. dobudowano boczne ryzality. Po przejęciu majątku przez Chłapowskich dwór przeszedł kolejną przebudowę przybierając kształt klasycystycznej rezydencji. W parku krajobrazowym z dwoma stawami rośnie stary drzewostan z wieloma pomnikami przyrody.

Park w Mechlinie w stylu angielskim z końca XVIII w. o powierzchni 4,5 ha, w którym znajduje się dwór z 1814 roku zwany od imienia właściciela, Andrzeja Chwałczyńskiego, „Andrzejówką”. Posiada dużą liczbę drzew – pomników przyrody, w tym 11 dębów szypułkowych, 2 platany,

jesiony i lipy. Aktualnie jest to miejsce turystyczne, oferujące noclegi, naukę jazdy konnej i tenisa ziemnego, a także możliwość organizacji szkoleń i konferencji.

W powiecie śremskim funkcjonują również dwie instytucje, które mają w posiadaniu zbiory przedmiotów historycznych z powiatu śremskiego. Pierwszą z nich jest Muzeum Śremskie. W swojej ekspozycji stałej posiada m.in. XIX-wieczną kopię dziecięcej zbroi renesansowej, skrzynie cechowe z XVIII i XIX w., kolekcje obrazów Barbary Houwalt, Ildefonsa Houwalta oraz śremskiego twórcy Jerzego Jurgi. Do najcenniejszych dokumentów pisanych należą dokument pergaminowy śremski z pieczęcią u dołu, pisany po łacinie, z 1575 r. oraz przywilej dla Bractwa Szewskiego Miasta Śrem z 1596 r. Muzeum w swoich zbiorach posiada także zabytki związane z działalnością Śremskiego Bractwa Strzeleckiego, m.in. medale, klejnoty, fotografie, częściowe umundurowanie oraz tarcze strzeleckie. Ciekawymi eksponatami są również XVIII-wieczne, drewniane i polichromowane rzeźby a także obiekty z kolekcji numizmatycznej i militaria z okresu XVII do XX w. Wśród zabytków archeologicznych wymienić można naczynia gliniane wydobyte z cmentarzysk z okresu kultury łużyckiej z okolic Nochowa, Pyszącej i Mechlina.

Drugą instytucją z ciekawymi zbiorami jest Izba Regionalna w Dolsku, która kolekcjonuje zbiór przedmiotów codziennego użytku, które ze względu na rozwój techniki przestały już być wykorzystywane. Cennymi eksponatami są: znalezione w okolicy wsi Ostrowieczno wykopaliska z okresu kultury łużyckiej, kamienie gładzone z okresu neolitu i fragmenty ceramiki z ok. 1790 r., elementy stroju kobiecego z początku XX w. oraz pochodzący z 1618 r. żelazny zamek z bocznych drzwi kościoła p.w. Św. Ducha w Dolsku. W zbiorach znajdziemy również: fotografie ukazujące dawne życie mieszkańców Dolska i okolic, warsztat szewski z przełomu XIX i XX w., ławki szkolne z kałamarzami, pamiątki harcerskie, stare pieczęcie i mundur pracownika poczty, narty z czasów II wojny światowej czy też stary piec kuchenny (tzw. Angielkę). Centralną część ekspozycji zajmują gabloty zawierające informacje i zdjęcia na temat organizacji działających na terenie gminy: Bractwo Kurkowe, Koło Śpiewacze „Lutnia”, OSP i organizacje kościelne.

7. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego powiatu. Analiza szans i zagrożeń

W celu oceny stanu dziedzictwa kulturowego powiatu śremskiego posłużono się popularną techniką analizy, mianowicie analizą SWOT. Nazwa SWOT to pierwsze litery wyrazów określających cztery kategorie czynników strategicznych: „S” – strenghts, czyli mocne strony, „W” – weaknesses, czyli słabe strony oraz „O” – opportunities, czyli szanse i „T” – threats, czyli zagrożenia. Z założenia mocne i słabe strony należą do czynników wewnętrznych a szanse i zagrożenia do zewnętrznych.

Wskazanie powyższych czynników następuje poprzez analizę i ocenę stanu dziedzictwa kulturowego i uwarunkowań jego ochrony oraz realizowanej przez powiat polityki rozwoju

przestrzennego i społeczno-gospodarczego. Jest to niezwykle pomocne przy określaniu priorytetów dla powiatowego programu opieki nad zabytkami.

Przy tworzeniu analizy pod uwagę wzięto zachowania zabytków nieruchomych, ruchomych i dziedzictwa kulturowego na terenie powiatu. Zabytki stanowiące własność powiatu śremskiego w większości odznaczają się dobrym stanem zachowania. Regularnie przeprowadzane są remonty i naprawy.

Poniżej, w Tabeli nr 6, zestawiono czynniki analizy dla powiatu śremskiego, które mogą mieć wpływ na możliwości rewitalizowania dóbr kultury oraz ich ochronę.

Tabela nr 6. Analiza SWOT

CZYNNIKI ZEWNĘTRZNE I WEWNĘTRZNE MAJĄCE WPŁYW NA DZIEDZICTWO KULTUROWE W POWIECIE ŚREMskim	
MOCNE STRONY	SŁABE STRONY
• różnorodność krajobrazu naturalnego i kulturowego na terenie powiatu; • środowisko przyrodnicze powiatu sprzyjające promowaniu na tym obszarze aktywnej rekreacji i sportu; • duża liczba obiektów zabytkowych, w tym kościoły, dwory, pałace, zespoły pałacowo - parkowe oraz cmentarze; • oznakowane szlaki turystyczne - piesze, dydaktyczne, rowerowe; • silne tradycje narodowe i regionalne; • położenie powiatu w centralnej części województwa wielkopolskiego, w sąsiedztwie powiatu poznańskiego; • na ogół dobry stan techniczny obiektów zabytkowych.	• niewystarczający stan zabezpieczenia zabytków i postępujący proces ich niszczenia; • niewystarczający stan środków finansowych na ochronę zabytków; • brak zaktualizowanych większości gminnych ewidencji zabytków oraz brak aktualnych Gminnych programów opieki nad zabytkami; • niedostateczna świadomość społeczna wartości i potrzeby chronienia zasobów kulturowych; • brak zainteresowania inwestorów utrzymaniem i adaptacją obiektów zabytkowych.
SZANSE	ZAGROŻENIA
• możliwość wsparcia finansowego z różnych źródeł, w tym ze środków Unii Europejskiej; • rozwój inicjatyw lokalnych i inicjatyw organizacji pozarządowych podejmujących działania na rzecz ochrony zabytków i promowania wartości kulturowych powiatu; • pozytywna rola parafii w dziedzinie ochrony zabytków;	• pożary, klęski żywiołowe, wichury i zdarzenia losowe; • brak mechanizmów efektywnego wdrażania strategii, planów, programów itp.; • jednowymiarowe postrzeganie zasobów dziedzictwa kulturowego: wyłącznie poprzez pryzmat jego gospodarczego wykorzystania lub przeciwnie - jedynie poprzez pryzmat

• wykorzystywanie zasobów dziedzictwa kulturowego i walorów przyrodniczych w promocji powiatu i rozwoju turystyki; • współpraca władz powiatu i gmin w zakresie włączania ochrony zabytków w sferę rozwoju lokalnego; • systematyczna rewaloryzacja i rewitalizacja obiektów architektury zabytkowej.	jego wartości historycznych i zabytkowych; • niestabilność i luki legislacyjne zarówno w sferze finansowej, jak też ochrony zabytków oraz obiektów zabytkowych niewpisanych do rejestru zabytków; • kradzieże zabytków ruchomych; • samowolne działania przy zabytkach bez uzgodnień konserwatorskich; • niefachowo wykonywane prace konserwatorskie przy zabytkach ruchomych (szczególnie przy kapliczkach przydrożnych); • brak funkcji i możliwości adaptacji zabudowy folwarcznej licznie występującej na terenie powiatu; • brak systematycznych działań związanych z pielęgnacją zieleni na terenie zabytkowych parków i cmentarzy;
---	---

8. Założenia programowe

Program opieki nad zabytkami powiatu śremskiego na lata 2025-2028 jest kontynuacją poprzednich programów na lata 2011-2014, 2017-2020 i 2021-2024. Szczególny nacisk kładziony jest na działania mające zabezpieczyć i utrzymać dobry stan obiektów zabytkowych na terenie powiatu przy jednoczesnym promowaniu dziedzictwa kulturowego powiatu, zarówno wśród mieszkańców regionu, jak i poza granicami powiatu.

Opierając się na celach określonych w art. 87 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, jako główne dla realizacji Powiatowego programu opieki nad zabytkami powiatu śremskiego przyjęte zostały 2 priorytety:

- I. Ochrona dziedzictwa kulturowego oraz wyeksponowanie walorów krajobrazu kulturowego.
- II. Zwiększenie atrakcyjności zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych.

Realizacja wyżej wymienionych celów odbywać się będzie poprzez następujące kierunki i zadania:

Tabela nr 7. Priorytety, kierunki działań i zadania programu opieki

Priorytet I:	
Ochrona dziedzictwa kulturowego oraz wyeksponowanie walorów krajobrazu kulturowego	
Kierunki działań	Zadania
1. Zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania	1.1. zabezpieczenie w budżecie powiatu śremskiego środków na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków niebędących własnością powiatu; 1.2. udzielanie na wnioszek zainteresowanych podmiotów dotacji z budżetu powiatu na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków; 1.3. kontynuacja prowadzenia prac remontowo-budowlanych oraz konserwatorskich przy obiektach zabytkowych nieruchomych, będących własnością powiatu; zabezpieczenie i utrzymanie tych obiektów oraz ich otoczenia w jak najlepszym stanie; korzystanie z nich w sposób zapewniający trwałe zachowanie ich wartości; 1.4. ustanawianie przez Starostę na wnioszek Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków społecznych opiekunów zabytków, prowadzenie listy społecznych opiekunów zabytków, wydawanie osobom fizycznym legitymacji społecznego opiekuna zabytków, wydawanie zaświadczeń osobom prawnym lub innym jednostkom organizacyjnym nieposiadającym osobowości prawnej, pełniącym funkcję społecznego opiekuna zabytków; 1.5. umieszczanie przez Starostę w porozumieniu z Wielkopolskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków, na obiekcie zabytkowym nieruchomym, wpisanym do rejestru zabytków, znaku informującego o tym, że zabytek ten podlega ochronie; 1.6. wspieranie właścicieli i dysponentów obiektów zabytkowych w procesie korzystania z funduszy Unii Europejskiej w zakresie opieki nad zabytkami poprzez bieżące zamieszczanie na stronie internetowej powiatu dostępnych samorządowi informacji dot. możliwości pozyskiwania zewnętrznych środków finansowych, ułatwiających właścicielom oraz zarządcom obiektów zabytkowych terminowe i prawidłowe składanie stosownych wniosków; 1.7. coroczna aktualizacja planu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych dla powiatu śremskiego.
2. Dostęp do informacji o dziedzictwie	2.1. wydawanie i rozpowszechnianie materiałów, publikacji, folderów dotyczących zabytków w powiecie oraz wspieranie wydawania niekomercyjnych niskonakładowych wydawnictw

kulturowym powiatu	(katalogów, przewodników, albumów, widokówek, kalendarzy i innych wydawnictw prezentujących środowisko kulturowe powiatu); 2.2. upowszechnianie wiedzy o zasobach kulturowych i przyrodniczych powiatu, a także o jego walorach turystycznych na stronach internetowych, w mediach oraz w innych dostępnych środkach masowego przekazu, a także podczas różnych wydarzeń i spotkań.
Priorytet II: Zwiększenie atrakcyjności zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych	
Kierunki działań	Zadania
1. Edukacja i podnoszenie świadomości społeczeństwa w zakresie ochrony zabytków i dziedzictwa kulturowego	1.1. rozwijanie działalności edukacyjnej poprzez współdziałanie z samorządami, organizacjami pozarządowymi i instytucjami, popularyzującą ochronę zabytków, kulturę, regionalne tradycje; 1.2. wprowadzanie tematyki opieki nad zabytkami i historii regionu do zajęć szkolnych poprzez organizowanie lekcji popularyzujących historię powiatu oraz zabytki znajdujące się na jego terenie.
2. Wykorzystanie obiektów zabytkowych i dziedzictwa kulturowego jako czynnika wpływającego na rozwój powiatu	2.1. wspieranie organizacji wydarzeń na temat historii regionu, dawnego i dzisiejszego krajobrazu kulturowego, zabytków; 2.2. obejmowanie patronatem działań na rzecz promocji dziedzictwa kulturowego powiatu; 2.3. współorganizacja cyklicznych imprez folklorystycznych oraz organizacja imprez z zakresu kultury propagujących historię i tradycję o charakterze ponadgminnym; 2.4. wspieranie aktywności lokalnej mającej na celu ochronę zabytków, wspieranie działań oraz współpraca z organizacjami pozarządowymi działającymi w sferze ochrony zabytków; upowszechnianie kultury w trybie ustawy o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie; 2.5. wspieranie podejmowanego przez gminy zagospodarowania miejsc atrakcyjnych turystycznie, m.in. szlaków kulturowych, ścieżek edukacyjnych, tras rowerowych, przystani żeglarskich itp. oraz promowanie istniejących szlaków turystycznych i ścieżek rowerowych przebiegających w pobliżu obiektów zabytkowych.

9. Instrumentarium realizacji Powiatowego programu opieki nad zabytkami

Powiatowy program opieki nad zabytkami realizowany będzie poprzez wykonanie wskazanych zadań, na rzecz osiągnięcia przyjętych w nim priorytetów. Podstawę instrumentarium stanowią obowiązujące przepisy prawa oraz zawarte w nich regulacje. Regulacje te dotyczą instrumentów ekonomiczno - prawnych, społecznych oraz finansów publicznych. Zakłada się, że zadania określone w niniejszym Programie będą wykonywane za pomocą następujących instrumentów:

- **instrumenty prawne** wynikające z ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz dokumenty wydane przez Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.
- **instrumenty finansowe:**
 - udzielanie dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków,
 - źródła publiczne – budżet państwa, budżet jednostek samorządu terytorialnego, środki pochodzące z funduszy UE. Rada Powiatu w Śreмі corocznie w uchwale budżetowej będzie określać środki finansowe przeznaczone na dotacje na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków,
 - źródła prywatne – środki osób fizycznych i prawnych, organizacji pozarządowych, stowarzyszeń i fundacji.
- **instrumenty społeczne:**
 - prowadzenie działań z zakresu współpracy i współdziałania z właścicielami oraz użytkownikami zabytków (władzami kościelnymi i parafiami, osobami fizycznymi),
 - współdziałanie z organizacjami społecznymi,
 - edukacja kulturowa i wytworzenie w świadomości lokalnej potrzeby ochrony dziedzictwa kulturowego.
- **instrumenty koordynacji:**
 - realizacja projektów i programów powiatu, dotyczących dziedzictwa kulturowego powiatu (np. strategia rozwoju, plany rozwoju lokalnego, programy rozwoju infrastruktury, programy ochrony środowiska przyrodniczego, programy prac konserwatorskich, plany rewitalizacji),
 - współpraca z wojewódzkim konserwatorem zabytków.
- **instrumenty kontrolne:**
 - monitorowanie stanu zachowania i funkcjonowania środowiska kulturowego,
 - prowadzenie stałej obserwacji procesów i zjawisk istotnych z punktu widzenia realizacji Programu Opieki nad Zabytkami.

10. Źródła finansowania Powiatowego programu opieki nad zabytkami

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wskazuje, że osoba fizyczna lub jednostka organizacyjna posiadająca tytuł prawny do zabytku w zakresie sprawowania opieki nad zabytkami finansuje prowadzenie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy tym zabytku. Podmiotami udzielającymi dotację mogą być: minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego ze środków budżetu państwa, wojewódzki konserwator zabytków ze środków finansowych z budżetu państwa lub organ stanowiący gminy, powiatu lub samorządu województwa, na zasadach określonych w podjętej przez ten organ uchwale.

Dotacja taka może obejmować nakłady konieczne na:

1. sporządzenie ekspertyz technicznych i konserwatorskich;
2. przeprowadzenie badań konserwatorskich lub architektonicznych;
3. wykonanie dokumentacji konserwatorskiej;
4. opracowanie programu prac konserwatorskich i restauratorskich;
5. wykonanie projektu budowlanego zgodnie z przepisami Prawa budowlanego;
6. sporządzenie projektu odtworzenia kompozycji wnętrz;
7. zabezpieczenie, zachowanie i utrwalenie substancji zabytku;
8. stabilizację konstrukcyjną części składowych zabytku lub ich odtworzenie w zakresie niezbędnym dla zachowania tego zabytku;
9. odnowienie lub uzupełnienie tynków i okładzin architektonicznych albo ich całkowite odtworzenie, z uwzględnieniem charakterystycznej dla tego zabytku kolorystyki;
10. odtworzenie zniszczonej przynależności zabytku, jeżeli odtworzenie to nie przekracza 50% oryginalnej substancji tej przynależności;
11. odnowienie lub całkowite odtworzenie okien, w tym ościeżnic i okiennic, zewnętrznych drzwi i drzwi, więźby dachowej, pokrycia dachowego, rynien i rur spustowych;
12. modernizację instalacji elektrycznej w zabytkach drewnianych lub w zabytkach, które posiadają oryginalne, wykonane z drewna części składowe i przynależności;
13. wykonanie izolacji przeciwwilgociowej;
14. uzupełnianie narysów ziemnych dzieł architektury obronnej oraz zabytków archeologicznych nieruchomości o własnych formach krajobrazowych;
15. działania zmierzające do wyeksponowania istniejących, oryginalnych elementów zabytkowego układu parku lub ogrodu;
16. zakup materiałów konserwatorskich i budowlanych, niezbędnych do wykonania prac i robót przy zabytku wpisanym do rejestru, o których mowa w pkt 7-15;
17. zakup i montaż instalacji przeciwwłamaniowej oraz przeciwpożarowej i odgromowej.

Środki przeznaczone na ochronę i opiekę nad zabytkami można podzielić na:

- Krajowe środki publiczne
 - Program ministerialny „Ochrona zabytków”
 - Środki wojewódzkich konserwatorów zabytków
 - Dotacje ze środków samorządowych

- Inne źródła dofinansowania (np. Fundusz Kościelny)
- Europejskie środki publiczne
 - Program Fundusze Europejskie na Infrastrukturę, Klimat, Środowisko
 - Programy regionalne
- Środki niepubliczne (finansowanie przez prywatnych darczyńców i fundacje).

Poniżej przykłady możliwych źródeł dotacji:

- **Dotacje Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego**

Dotacje udzielane są każdego roku w ramach programu „Ochrona zabytków”, którego wytyczne określa Zarządzenie Ministra Kultury, Dziedzictwa Narodowego i Sportu z dnia 3 października 2024 r. (Dz. U. 2024 poz. 117). O dofinansowanie w ramach programu mogą ubiegać się podmioty posiadające siedzibę, zakład lub oddział na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, osoby fizyczne, jednostki samorządu terytorialnego lub inne jednostki organizacyjne, będące właścicielem lub posiadaczem zabytku wpisanego do rejestru albo posiadające taki zabytek w trwałym zarządzie. Program finansowany jest ze środków przyznawanych na podstawie rozporządzenia Ministra Kultury z dnia 16 sierpnia 2017 r. w sprawie dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (Dz. U. 2023 poz. 2425 z późn. zm.) oraz środków Narodowego Funduszu Ochrony Zabytków na podstawie art. 83b ust. 4 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. (Dz. U. z 2024 r., poz. 1292).

- **Dotacje Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków**

Dotacje Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków udzielane są co roku. Ubiegać się o nie może osoba fizyczna, jednostka samorządu terytorialnego lub inna jednostka organizacyjna, będąca właścicielem bądź posiadaczem zabytku wpisanego do rejestru albo posiadająca taki zabytek w trwałym zarządzie. Dotacja może być udzielona w wysokości do 50 % nakładów koniecznych na wykonanie prac, a jeżeli zabytek wpisany do rejestru zabytków posiada wyjątkową wartość historyczną, artystyczną lub naukową albo wymaga przeprowadzenia złożonych pod względem technologicznym prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych, dotacja może być udzielona w wysokości do 100 % nakładów koniecznych na wykonanie tych prac lub robót.

- **Dotacje z budżetu powiatu śremskiego**

Zasady udzielania dotacji reguluje uchwała VIII/52/2024 Rady Powiatu w Śreмі z dnia 29 listopada 2024 r. w sprawie zasad udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (Dz. U. Woj. Wlkp. 2024, poz. 10292). Wysokość środków przeznaczonych na dotacje określa co roku

uchwała w sprawie budżetu powiatu śremskiego. Wnioski o dotację składa się do Zarządu Powiatu w Śreмі w terminie od stycznia do końca lutego każdego roku.

- **Dotacje z Urzędu Marszałkowskiego Województwa Wielkopolskiego**

Rokrocznie ogłaszany jest Konkurs na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków, położonych lub znajdujących się na terenie województwa wielkopolskiego. O dotację może ubiegać się każdy podmiot będący właścicielem lub posiadaczem zabytku w rozumieniu ustawy o zabytkach, jeżeli posiadanie to oparte jest o tytuł prawny do zabytku wynikający z użytkowania wieczystego, ograniczonego prawa rzeczowego, trwałego zarządu albo stosunku zobowiązaniowego. Rozpoczęcie naboru następuje w terminie podanym w ogłoszeniu konkursowym, zakończenie naboru – 1 marca każdego roku kalendarzowego. Dotacja w danym roku może być udzielona w wysokości do 70 % ogółu nakładów na prace lub roboty budowlane, a w wyjątkowych przypadkach nawet do 100%. Wnioski o udzielenie dotacji opiniuje komisja powołana przez Zarząd Województwa Wielkopolskiego odrębną uchwałą. Dotacji udziela w formie uchwały Sejmik Województwa Wielkopolskiego na wniosek Zarządu Województwa.

- **Dotacje z Funduszu Kościelnego**

Fundusz Kościelny został powołany na mocy art. 8 ustawy z dnia 20 marca 1950 r. o przejęciu przez Państwo dóbr martwej ręki, poręczeniu proboszczom posiadania gospodarstw rolnych i utworzeniu Funduszu Kościelnego (Dz. U. Nr 9, poz. 87, z późn. zm.). Finansowanie w ramach Funduszu Kościelnego pochodzi z krajowych środków publicznych, których dysponentem jest minister właściwy do spraw wyznań religijnych oraz mniejszości narodowych i etnicznych (obecnie minister spraw wewnętrznych i administracji). Dotacje mogą zostać przeznaczone na konserwację i remonty obiektów sakralnych i kościelnych o wartości zabytkowej w znaczeniu nadanym przez aktualne ustawodawstwo, bądź orzecznictwo i wspomaganie kościelnej działalności charytatywno-opiekuńczej. Świadczenia z Funduszu Kościelnego przyznaje się na wniosek osób prawnych Kościoła katolickiego oraz innych kościołów i związków wyznaniowych.

- **Program Fundusze Europejskie na Infrastrukturę, Klimat, Środowisko (FENIKS) na lata 2021–2027**

Głównym celem programu jest poprawa warunków rozwoju kraju poprzez budowę infrastruktury technicznej i społecznej zgodnie z założeniami rozwoju zrównoważonego m.in. poprzez wzmocnienie roli kultury w rozwoju społecznym i gospodarczym. Z finansowania skorzystać mogą m.in. państwowe instytucje kultury, instytucje kultury współprowadzone przez administrację rządową, instytucje kultury, które mają zbiory wchodzące w zakres narodowego zasobu bibliotecznego i publiczne szkoły artystyczne lub publiczne uczelnie artystyczne. Beneficjentami środków przeznaczanych na działania w obszarze kultury nie mogą być przedsiębiorcy ani osoby fizyczne. Szczegółowy zakres prac, jakie mogą być

dofinansowane w ramach programu, jest ogłaszany przy każdym naborze. W przypadku funduszy europejskich jest wymagany wkład własny.

- **Fundusze Europejskie dla Wielkopolski 2021-2027**

To nowa nazwa programu regionalnego - wcześniej to Wielkopolski Regionalny Program Operacyjny na lata 2014-2020. Planowane są nabory wniosków w zakresie m.in. dziedzictwa kulturowego i usług w dziedzinie kultury na obszarach miejskich, rozwoju e-usług i e-zasobów publicznych, rewitalizacji obszarów zdegradowanych, przemysłowych i powojkowych na obszarach miejskich. Nabory ogłaszane są przez Urząd Marszałkowski Województwa Wielkopolskiego – Departament Wdrażania Programu Regionalnego.

- **Program Bardzo Młoda Kultura**

To trzyletni program dotacyjny Narodowego Centrum Kultury. Aktualnie trwa jego III edycja, zaplanowana na lata 2023-2025. Głównym celem programu Bardzo Młoda Kultura 2023-2025 jest rozwój podmiotowego uczestnictwa młodzieży w kulturze. Program zakłada wykorzystywanie metod edukacji kulturowej do animowania zmian społecznych przyczyniając się do kreatywnego, sprawczego i innowacyjnego działania młodzieży, a także kształtowania u niej postaw oraz umiejętności: współpracy, zaufania społecznego i odpowiedzialności. O dofinansowanie w ramach programu mogą ubiegać się samorządowe instytucje kultury.

- **Fundacja KGHM Polska Miedź**

Fundacja wspiera inicjatywy w obszarze między innymi kultury i tradycji. Przekazuje darowizny na działania, które służą zachowaniu w jak najlepszym stanie obiektów architektury sakralnej i świeckiej, zabytków ruchomych i obiektów kultury materialnej. Beneficjentami mogą zostać fundacje i stowarzyszenia, muzea, kościoły i instytucje kulturalne. Nabór wniosków odbywa się w trybie ciągłym (trwa cały rok).

- **Fundacja PGNiG im. Ignacego Łukasiewicza**

Fundacja przyznaje i przekazuje darowizny na wspieranie inicjatyw m.in. kultury jako dziedzictwa narodowego. Darowizny przekazywane są organizacjom pozarządowym, publicznym szkołom prowadzącym kształcenie zawodowe, szkoły i inne placówki oświatowe, muzea, biblioteki, domy kultury, szpitale, instytucje badawcze, kluby sportowe, placówki opiekuńcze oraz jednostki samorządu terytorialnego. W tym samym roku kalendarzowym Zarząd Fundacji może tylko jednokrotnie udzielić darowizny danemu beneficjentowi.

- **Fundacja PGE**

Fundacja PGE prowadzi działania społeczne nastawione m.in. na pielęgnowanie pamięci historycznej. Darowizny udzielane są zarówno osobom fizycznym, jak i prawnym. Od 2016 roku PGE jest partnerem strategicznym Muzeum Powstania Warszawskiego, a w 2020 roku objęła patronatem autorski program "Rodzinne spotkania z historią" którego celem jest

rodzinne zwiedzanie Muzeum i udział w zajęciach prowadzonych przez edukatorów w formie interaktywnej gry.

11. Wydatki powiatu śremskiego związane z ochroną zabytków

Zgodnie z ustawą z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, na każdym właścicielu i posiadaczu zabytku spoczywają obowiązki, wynikające z zasad sprawowania opieki nad zabytkami. Dbanie o stan zabytku, tym samym ponoszenie nakładów na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane spoczywa na właścicielu i posiadaczu obiektu zabytkowego, dysponującego tytułem prawnym do zabytku. W przypadku jednostki samorządu terytorialnego prowadzenie i finansowanie wspomnianych prac i robót jest zdaniem własnym. Pełna realizacja zadań z zakresu ochrony zabytków przez samorząd powiatowy powinna przebiegać dwutorowo, uwzględniając poniższe priorytety:

- 1) opieka nad zabytkowymi obiektami i obszarami, których właścicielem lub współwłaścicielem jest powiat śremski;
- 2) kształtowanie przestrzeni publicznych oraz ochrona dziedzictwa kulturowego (w tym krajobrazu kulturowego) na całym obszarze powiatu śremskiego.

Powiat śremski jest właścicielem (posiada tytuł prawny) 6 obiektów wpisanych do rejestru:

1. budynek dawnego starostwa, ob. Starostwo Powiatowego przy ul. Mickiewicza 17 w Śremie;
2. gmach dawnego gimnazjum w Śremie wraz z salą gimnastyczną przy ul. Poznańskiej 11;
3. zespół dworski w Grzybnie (dwór i park);
4. zespół pałacowy w Psarskiem (pałac i park);
5. budynek lazaretu przy ul. Farnej 16 w Śremie wraz z przylegającą od strony południowo - zachodniej kaplicą przyszpitalną, ob. Dom Pomocy Społecznej;
6. dom przy ul. Marciniaka 2 w Śremie.

Powiat jako właściciel tych zabytków jest ustawowo zobligowany do opieki nad tymi obiektami, utrzymywania w dobrym stanie technicznym, przeprowadzania remontów i bieżących konserwacji. Obowiązek ten został ujęty w założeniach programowych tego Programu, w Prioryecie I, zadanie 1.3. *kontynuacja prowadzenia prac remontowo-budowlanych oraz konserwatorskich przy obiektach zabytkowych nieruchomych, będących własnością powiatu; zabezpieczenie i utrzymanie tych obiektów oraz ich otoczenia w jak najlepszym stanie; korzystanie z nich w sposób zapewniający trwałe zachowanie ich wartości.*

W 2024 roku dokonano modernizacji wejścia głównego do budynku Starostwa Powiatowego w Śremie. Zadanie dofinansowane zostało z Rządowego Programu Odbudowy Zabytków w kwocie 146 594,09 zł. Wśród planowanych prac znajduje się modernizacja wewnętrznych klatek schodowych.

W przypadku zespołu dworskiego w Grzybnie w 2024 dokonano modernizacji dworu w zakresie pomieszczeń dydaktycznych zlokalizowanych na 1 piętrze budynku. Najważniejsze prace to m.in. wykonanie uzupełnienia odbitych tynków za pomocą tynków renowacyjnych, wykonanie gładzi gipsowych, malowanie ścian i sufitów, wykonanie okładzin podłóg. Zadanie zostało dofinansowane z Rządowego Programu Odbudowy Zabytków w kwocie 146 548,11 zł. Planowane są dalsze prace remontowe pomieszczeń wewnątrz dworu.

W 2024 roku zrealizowano inwestycję modernizacji dachu i wymiany parkietu w zabytkowych budynkach gmachu dawnego liceum w Śremie. W budynku głównym wyremontowano parkiety w salach nr 4, 6 i 12, natomiast w budynku sali gimnastycznej wykonano remont dachu, ścian i parkietu. Zadanie zostało dofinansowane z Rządowego Programu Odbudowy Zabytków w kwocie 666 400,00 zł. Planowana jest kontynuacja prac związanych z wymianą parkietów. Ponadto szkoła jest w trakcie przystosowywania budynków do wymogów przeciwpożarowych (ekspertyza wykonana we współpracy z Wielkopolskim Konserwatorem Zabytków).

W przypadku zespołu pałacowego w Psarskim oraz budynku lazaretu, których aktualnie funkcjonują Domy Pomocy Społecznej, planowane są dalsze bieżące prace naprawcze i konserwacyjne w budynkach, a także prace porządkowe w parku w Psarskim.

Zgodnie z art. 81 ust. 1 ww. ustawy dotacja na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków może być udzielona przez organ stanowiący gminy, powiatu lub samorządu województwa, na zasadach określonych w podjętej przez ten organ uchwale. Powiat śremski co roku z budżetu udziela dotacji na podstawie przyjętej uchwały VIII/52/2024 Rady Powiatu w Śremie z dnia 29 listopada 2024 r. w sprawie zasad udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (Dz. U. Woj. Wlkp. 2024, poz. 10292), która zastąpiła uchwałę Nr IX/79/2015 Rady Powiatu w Śremie z dnia 28 sierpnia 2015 r. (Dz. Urz. Woj. Wielkopolskiego poz. 5078, z 2021 r. poz. 4603, z 2023 r. poz. 2332). Wykaz udzielonych dotacji przez Starostwo Powiatowe w Śremie w latach 2017 - 2020 został przedstawiony poniżej, w Tabeli nr 8.

Tabela nr 8. Wykaz dotacji udzielonych przez Starostwo Powiatowe w Śremie w latach 2021 - 2024

ROK	WNIOSKODAWCA	OBIEKT	CEL DOTACJI	WYSOKOŚĆ DOTACJI (ZŁ)
2021	Parafia Rzymskokatolicka pw. św. Michała Archanioła w Dolsku	Kościół filialny pw. św. Wawrzyńca w Dolsku	Prace konserwatorskie ołtarza głównego z kościoła filialnego pw. św. Wawrzyńca w Dolsku. Etap II	40 000,00

ROK	WNIOSKODAWCA	OBIEKT	CEL DOTACJI	WYSOKOŚĆ DOTACJI (zł)
	Damian Bianek	Budynek dawnego kasyna wojskowego	Remont dachu budynku gastronomicznego - dawne kasyno wojskowe	20 000,00
2022	Parafia Rzymskokatolicka pw. św. Michała Archaniola w Dolsku	Kościół filialny pw. św. Wawrzyńca w Dolsku	Prace konserwatorskie i restauratorskie przy dwóch ołtarzach bocznych: św. Izydora i św. Anny Samotrzeć z kościoła filialnego pw. św. Wawrzyńca w Dolsku	40 000,00
	Parafia Rzymskokatolicka pw. NMP Wniebowziętej w Śremie	Kościół pw. Świętego Ducha w Śremie	Remont konstrukcji drewnianej dachu wraz z wymianą pokrycia z dachówki oraz wymianą opierzeń i rynien kościoła pw. św. Ducha w Śremie - etap I	50 662,00
2023	Parafia Rzymskokatolicka pw. św. Michała Archaniola w Dolsku	Kościół pw. św. Michała Archaniola w Dolsku	Wykonanie projektu budowlanego zgodnie z przepisami Prawa budowlanego na remont zabytkowego dachu kościoła parafialnego pw. św. Michała Archaniola w Dolsku	20 000,00
	Parafia Rzymskokatolicka pw. NMP Wniebowziętej w Śremie	Kościół pw. Świętego Ducha w Śremie	Konserwacja elewacji i wątku ceglanego kościoła pw. Świętego Ducha w Śremie. Etap I	50 000,00
2024	Parafia Rzymskokatolicka pw. N.M.P. Niepokalanie Poczętej we Włoskiejewkach	Kościół pw. N.M.P. Niepokalanie Poczętej we Włoskiejewkach	Konserwacja ołtarza głównego w kościele pw. N.M.P. Niepokalanie Poczętej we Włoskiejewkach – etap drugi	50 000,00

Podsumowanie

Przy tworzeniu Powiatowego programu opieki nad zabytkami powiatu śremskiego na lata 2025-2028 wzięte zostały pod uwagę charakterystyczne i unikalne cechy krajobrazu kulturowego powiatu. Jednocześnie zadbano, aby cele programu były spójne z celami ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz wyznaczonymi kierunkami rozwoju powiatu.

Prawidłowa realizacja programu pozwoli nie tylko na zachowanie w dobrym stanie zabytków ruchomych i nieruchomych powiatu, ale również wpłynie na wzrost świadomości mieszkańców w zakresie ochrony zabytków oraz rozwój powiatu, w szczególności w zakresie turystyki.

12. Bibliografia

- 1. Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami;**
- 2. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.;**
- 3. Ustawa z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach;**
- 4. Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym;**
- 5. Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r.- Prawo budowlane;**
- 6. Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. - Prawo ochrony środowiska;**
- 7. Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody;**
- 8. Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami;**
- 9. Ustawa z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej;**
- 10. Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie;**
- 11. Ustawa z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach;**
- 12. Ustawa z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach;**
- 13. Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem;**
- 14. Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 6 czerwca 2005 r. w sprawie udzielania dotacji celowej na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków;**
- 15. Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 września 2019 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem**
- 16. Materiały udostępnione przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Poznaniu;**
- 17. Materiały udostępnione przez gminy: Brodnica, Dolsk, Książ Wielkopolski i Śrem;**
- 18. www.brodnica.net.pl;**
- 19. www.dolsk.pl;**
- 20. www.ksiaz-wlkp.pl;**
- 21. www.srem.pl;**
- 22. www.unia.srem.com.pl**
- 23. www.nid.pl;**
- 24. www.zabytek.pl**
- 25. www.stat.gov.pl/gus;**
- 26. www.isap.sejm.gov.pl;**
- 27. www.wikipedia.pl;**
- 28. www.muzeum.srem.pl**
- 29. www.izbaregionalna.dolsk.pl**
- 30. www.ziemianie.pamiec.pl**

31. www.polskiezabytki.pl
32. www.polskaniezwykla.pl
33. www.centrumhipiki.com
34. www.dworgogolewo.pl
35. www.villanatura.pl
36. www.dworandrzejowka.pl
37. www.proszewycieczki.wordpress.com
38. www.sblsrem.pl
39. www.regionwielkopolska.pl
40. www.losrem.pl
41. www.dane.gov.pl
42. www.crfop.gdos.gov.pl
43. Adam Podsiadły, Śremianin w rektorskiej todze Heliodor Święcicki, Śrem 2010;
44. Edward Buliński, Szlakiem Wiosny Ludów, Poznań 1998;
45. Fundacja Plenerownia, Rozgryźć dziedzictwo – podręcznik dobrych praktyk upowszechniania dziedzictwa i edukacji o dziedzictwie kulturowym, Warszawa 2016;
46. Jarosław Wawrzyniak, Śrem w Powstaniu Wielkopolskim 1918-1919, Śrem 2011;
47. Jerzy Sobczak, Szlakiem Wiosny Ludów, Poznań 1998;
48. Krzysztof Kasprzak, Beata Raszka, Rogaliński Park Krajobrazowy, Poznań 2011;
49. Lizak Agata, Źródła finansowania opieki nad zabytkami, Warszawa 2024;
50. Monika Bulińska (red.), Zachowanie lokalnego dziedzictwa - świątki przydrożne, kościoły i cmentarze w regionie śremskim, Śrem, 2013;
51. Radosław Łucka, Wędrówki przyrodnicze w regionie śremskim, Śrem 2011;
52. Richling A., Solon J., Macias A., Balon J., Borzyszkowski J., Kistowski M. (red.), Regionalna geografia fizyczna Polski, Poznań 2021;
53. Wydawnictwo WBPiCAK, Barokowe dwory i pałace w Wielkopolsce, Poznań 2006;
54. Wielkopolska Organizacja Turystyczna, Szlak zamków, pałaców i dworów w Wielkopolsce, Poznań 2012;
55. Zbigniew Szmidt, Region Śremski przewodnik turystyczny, wyd. 2, Śrem 2011;
56. Zbigniew Szmidt (red.), Zachowanie lokalnego dziedzictwa – pomniki i tablice pamiątkowe w powiecie śremskim, Śrem 2019;
57. Zbigniew Szmidt, Ziemia Śremska – atrakcje turystyczne, Śrem 2005.

13. Spis tabel

- 1. Tabela nr 1. Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków na terenie powiatu śremskiego;**
- 2. Tabela nr 2. Stanowiska archeologiczne wpisane do rejestru zabytków na terenie powiatu śremskiego;**
- 3. Tabela nr 3. Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków na terenie powiatu śremskiego;**
- 4. Tabela nr 4. Stan opracowanych gminnych ewidencji zabytków oraz Gminnych programów opieki nad zabytkami na terenie powiatu śremskiego;**
- 5. Tabela nr 5. Stanowiska archeologiczne zewidencjonowane i wpisane do rejestru zabytków na terenie powiatu śremskiego;**
- 6. Tabela nr 6. Analiza SWOT;**
- 7. Tabela nr 7. Priorytety, kierunki działań i zadania programu opieki**
- 8. Tabela nr 8. Wykaz dotacji udzielonych przez Starostwo Powiatowe w Śreмі w latach 2021-2024.**